

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Kiusaamistapauksen selvittelylo- make peruskouluun

Fatima Kalliomaa

2018 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

**Kiusaamistapauksen selvittelylomake
peruskouluun**

Fatima Kalliomaa
Hoitotyön koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Maaliskuu, 2018

Fatima Kalliomaa

Kiusaamistapauksen selvittelylomake peruskouluun

Vuosi 2018 Sivumäärä 69

Opinnäytetyön tarkoituksena oli laatia Hyvinkääläisen peruskoulun kiusaamisen vastaiselle tiimille koulukiusaamisen selvittelyprosessiin lomake, jonka avulla kartoitetaan ja selvitetään kiusaamistapauksia. Lomakkeen käytön tavoitteena oli, että koulun henkilökunta pystyisi seuraamaan kiusaamistapausten kehittymistä, kiusaamismuotoja, ja kohdentaa esimerkiksi erityistä tukea kiusaamisen osapuolille.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa käsitellään kiusaamista ilmiönä, kiusaamisen vaikutuksia yksilöön ja yhteisöön sekä säädöksiä koulukiusaamisen torjunnassa. Teoriaosuudessa tarkastellaan eri osapuolten rooleja kiusaamisen ennaltaehkäisyssä ja kiusaamiseen puuttumisessa. Teoreettinen viitekehys haettiin painetuista lähteistä ja verkkolähteistä.

Opinnäytetyössä tehtiin kiusaamisen selvittelylomake käyttäen laadullisia tutkimusmenetelmiä, kuten puolistrukturoitua haastattelua ja havainnointia. Palvelumuotoilumenetelmistä hyödynnettiin teemoittelua ja questorming- menetelmää. Lomakkeen toimivuuden arviointiin laadittiin palautekysely käyttäen Likert-asteikkoa. Kysely tehtiin kiusaamisen vastaiselle tiimille. Vastaukset käytiin läpi yksinkertaisella luokittelulla.

Opinnäytetyön tuloksena tuotettu työkalu koettiin toimivaksi peruskoulussa, ja omaksuttiin osaksi koulun kiusaamisen vastaista toimintamallia. Lomake toimii kiusaamiseen puuttumisessa. Se toimii osana kiusaamista ehkäisevää työtä parantamalla kiusaamistilanteiden kehittymisen seurantaan. Lomake on räätälöity kiusaamisen vastaisen tiimin tarpeeseen. Lomaketta ja teoreettista viitekehystä voidaan hyödyntää muiden koulujen kohdalla kiusaamisen vastaisen toimenpiteiden suunnittelussa.

Fatima Kallioma

Bullying Investigation form for an Elementary School

Year	2018	Pages	69
------	------	-------	----

The aim of this thesis was to create a tool for an elementary school in Hyvinkää against bullying. With this tool, the schools anti-bullying team could investigate bullying cases. Using this anti-bullying tool, the team could monitor how bullying cases change, the type of bullying in school, and modify their anti-bullying program accordingly. They could also administer specific assistance to school children affected by bullying.

The theory part deals with bullying as a phenomenon, the effects of bullying on an individual and the community. The theory also handles the ordinance influencing anti-bullying methods in school, and of the different roles in preventing and interfering in bullying. The theory comprises of printed and internet sources.

Qualitative research methods such as the semi-structured interview and observing were used to develop the tool. Service Design methods were also used, such as interviewing, theme mapping, and questorming methods. With these methods, a form was made. To review this product, a survey using Likert scale was conducted for the anti-bullying team. The results were processed via simple classification.

The anti-bullying team found the product of this thesis to be a practical solution for investigating incidents of bullying. The form was implemented as a part of their anti-bullying strategies. The form works after bullying has already happened, but it can be used with other methods to prevent further bullying by easing the monitoring of each case. The form is tailored to suit the needs of the anti-bullying team at the elementary school. The form and the theoretic frame of reference can be utilised in developing anti-bullying strategies in different schools.

Keywords: anti-bullying, anti-bullying program, school, nurse, school nurse

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Kirjallisuuskatsaus.....	7
2.1	Koulussa tapahtuvan kiusaamisen määrittelyä	8
2.2	Kiusaamisen tarkastelu sosiaalisena ilmiönä	10
2.2.1	Ryhmäilmiö kiusaamisessa.....	10
2.2.2	Kiusaamistapahtumaan osallistuvien roolit.....	13
2.3	Kiusaamisen muodot.....	15
2.4	Kiusaamisen esiintyvyys.....	16
2.5	Kiusaamisen seurauksia ja niihin puuttuminen	17
2.6	Kiusaamisen ehkäisemisen lähtökohdat.....	19
2.6.1	Kiusaamiseen puuttuminen.....	19
2.6.2	Koulua koskevat säädökset hyvinvoinnin edistämässä	21
2.6.3	Koulu kiusaamiseen puuttumisessa	23
2.6.4	Opettajien rooli kiusaamiseen puuttumisessa	24
2.6.5	Kouluterveydenhoitaja kiusaamiseen puuttumisessa	25
2.6.6	Vanhempien ja koulun yhteistyö kiusaamiseen puuttumisessa	30
2.6.7	Kiusaamisen vastaiset toimenpideohjelmat	31
2.6.8	Kiusaamista torjuvien ohjelmien toimivuuden mittarit	35
3	Opinnäytetyön tausta ja tavoitteet	36
3.1	Lomakkeen suunnittelussa käytettävät menetelmät	37
3.2	Opinnäytetyöprosessi.....	41
3.3	Tiedonkeruu havainnoinnin ja haastattelun menetelmillä	41
3.3.1	Kiusaamistilanteiden havainnointi	43
3.3.2	Lomakkeiden havainnointi.....	44
3.3.3	Havainnoinnin yhteenveto.....	45
3.4	Havainnointitiedon kiteyttäminen	47
3.5	Mallikappaleen tekeminen	48
3.6	Käyttökokemus ja tulokset	50
4	Pohdinta.....	52
4.1	Opinnäytetyöprosessin ja tuotoksen tarkastelu	53
4.2	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuuden arviointia	56
4.3	Jatkotutkimusaiheita.....	58
	Lähteet	60
	Liitteet.....	67

1 Johdanto

Koulukiusaaminen on yleisesti tunnistettu sosiaalinen ongelma. Chester, Callaghan, Cosma, Donnell, Craig, Walsh ja Molcho (2015, 61-64) tutkivat peruskouluikäisten lasten koulukiusaamisen kohteeksi joutumista Yhdysvalloissa ja 32 eri Euroopan maassa selvittääkseen koulukiusaamisen ajankohtaisia trendejä. Tutkimuksessa analysoitiin 581 000 lapsen vastaus. Tutkimuksessa todettiin, että lapsista 29 prosenttia oli kokenut kiusaamista edeltävän kahden kuukauden aikana. Lapsista 11 prosenttia koki kiusaamista jatkuvasti.

Suomessa vuonna 2017 tehdyn Kouluterveyskyselyn mukaan perusopetuksen neljäs- ja viidesluokkalaisista 7,3 prosenttia joutui kiusatuksi vähintään kerran viikossa (Kouluterveyskyselyn tulokset 2017a). Tutkimukseen osallistuneista kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista puolestaan 5,8 prosenttia oli vastaavasti kiusattu (Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2017a). Syrjivän kiusaamisen kohteeksi joutui 19,4 prosenttia neljäs- ja viidesluokkalaisista (Kouluterveyskyselyn tulokset 2017b), ja kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista 24,4 prosenttia (Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2017b). Suomessa koulukiusaaminen on vuosien aikana hieman vähentynyt. Esimerkiksi vuosina 2008 ja 2009 peruskoulun kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista 8,4 prosenttia oli kiusattu vähintään kerran viikossa, kun vuonna 2017 samasta ikäryhmästä 5,8 prosenttia oli yhtä usein kiusattu (Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2018). Opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut vuonna 2016 työryhmän pohtimaan kiusaamisen ehkäisyä ja koulurauhaa muun muassa perusopetuksessa. Työryhmän tehtävänä on ollut etsiä keinoja puuttua kiusaamiseen ja ehkäistä sitä. Lisäksi hallinto-ohjelmassa on korostunut koulurauha ja oikeus oppimiseen. (Kiusaamisen ehkäisyn työryhmä 2017.)

Lapsilla ja nuorilla on oikeus kasvaa ja oppia ympäristössä, jossa hyvinvointi ja turvallinen arki kuuluvat toimintakulttuuriin. Koulussa ei saa hyväksyä kiusaamista, väkivaltaa, rasismia tai muita syrjinnän muotoja. Kohtaamiselle, välittämiselle ja mahdollisuudelle osallistua on oltava tilaa hyvässä kouluilmapiirissä. Rauhallinen, hyväksyvä ilmapiiri, hyvät sosiaaliset suhteet ja ympäristön viihtyisyys edistävät lasten hyvinvointia, oppimista, ja koulujen työrauhaa. Tällaisella hyvällä koulun toimintakulttuurilla voidaan ehkäistä kiusaamista. (Kiusaamisen ehkäisyn työryhmä 2017.)

Tämä opinnäytetyö tehtiin Hyvinkäällä erään peruskoulun kiusaamisen vastaiselle tiimille. Koulun terveydenhoitajalta tuli ehdotus uuden koulukiusaamisen selvittelylomakkeen tekemiseen, koska koulussa ei enää lisensoida KiVa-ohjelmaa sen maksulliseksi muuttumisen myötä (Terveydenhoitaja 2017a). Opinnäytetyön tuotoksena syntyi kiusaamisen selvittelylomake, jonka tuella koulun kiusaamisen vastainen tiimi voi käsitellä koulussa ilmeneviä kiusaamistapauksia. Lomakkeen käyttö on rajattu peruskouluikäisten lasten kiusaamistilanteiden selvittelyyn, ja sen toimintaympäristönä toimii peruskoulu. Lomaketta kokeiltiin eri luokka-asteille kolmeen eri kiusaamistapaukseen (Terveydenhoitaja 2017b).

2 Kirjallisuuskatsaus

Kirjallisuuskatsauksen kirjallisuushaut tehtiin kansainvälisistä ja kotimaisista tietokannoista työn useassa eri vaiheessa. Kirjallisuushaut tehtiin seuraavista tietokannoista: PubMed, ProQuest Central, EBSCOhost, ja Cochrane. Haku rajattiin suomenkielisiin ja englanninkielisiin tutkimuksiin, pääosin viiden tai kymmenen vuoden ajalta. Hakutulosten runsauden vuoksi tehtiin tarkennushakuja, ja löytyneiden artikkeleiden lähdeviitteiden perusteella myös manuaalisia hakuja. Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan yhteistä avointa julkaisuarkisto Julkaria, Valtioneuvoston julkaisuarkisto Valtoa, ja Google Scholarin hakuja, sekä Googlea käytettiin sähköisten lähteiden etsimiseen. Tutkimus- ja tilastotietoa haettiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen sivuilta. Painettua kirjallisuutta etsittiin Ratamo- ja Laurea Finna- kirjastojen tietokannoista sekä Terveysportista.

Hakusanoina käytettiin pääasiassa seuraavia käsitteitä, niiden yhdistelmiä, synonyymeja, tai lyhenteitä: kiusaaminen, kiusaamisen selvittely, kiusaamisen vastainen, koulu, koulukiusaaminen, kouluterveydenhoitaja, nettikiusaaminen, kouluterveydenhuolto, terveydenhoitaja, terveystarkastus, anti-bullying approach, anti-bullying program, anti-bullying, bullying, cyberbullying, public health nurse, school bullying, ja school nurse. Mukaanottokriteerit olivat, että tutkimus kohdistui kouluikäisiin lapsiin, perheisiin, kouluun, kiusaamisen rooleihin, kiusaamisen vastaisiin ohjelmiin, ja kouluterveydenhoitajien toimintaan koulussa. Tutkimukset valittiin otsikon ja tiivistelmän perusteella, sitten otoksen, tutkimuskontekstin ja vuosiluvun perusteella, sekä arvioimalla tutkimuksen tarkoituksenmukaisuus tähän työhön. Käsitteiden avulla selkeytettiin opinnäytetyössä esiintyviä asiakokonaisuuksia. Käsitteet valittiin tutkimuskysymyksen avulla. Käsitteet tukivat selvittelylomakkeen tekemistä.

2.1 Koulussa tapahtuvan kiusaamisen määrittelyä

Kiusaamista voidaan määritellä eritavoin. Salmivallin (2016, 80) mukaan kiusaamisella tarkoitetaan tahallista, toistuvaa harmin ja haitan aiheuttamista. Lasten kohdalla erityisesti tietyille oppilaalle toistuvan mielipahan aiheuttaminen on kiusaamista. Hamaruksen (2008, 12) mukaan kiusaaminen on tavoitteellista, päämäärätietoista ja tahallista toimintaa. Revon (2013, 38) mukaan kiusaamisen piirteet ovat toistuvuus, tietoisuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö. Eri tutkijat tarkastelevat kiusaamista erilaisten tunnusmerkkien valossa. Lähes kaikkia määritelmiä yhdistää kiusaamisen tarkastelu kielteisten tekojen keston, toistuvuuden, tahallisuuden, ryhmäilmiön ja valtaepätasapainon näkökulmasta (Toivanen 2017, 7).

Tahallisuus tarkoittaa, että tekojen tarkoitus on loukata, aiheuttaa harmia tai mielipahaa (Salmivalli 2010, 12-13). Kiusaamisen tavoitteena on aina vahingoittaa uhria (Kumpulainen 2016a). Toistuvuus tulee esille tilanteissa, joissa sama henkilö tuottaa tietoisesti ja säännöllisesti mielipahaa eri lapsille. Tällöin kaikenlainen toistuva loukkaava käytös muita kohtaan voidaan tulkita kiusaamiseksi. Kun sama oppilas joutuu säännöllisesti ja pitkäaikaisesti kokemaan muiden aiheuttamia negatiivisia tekoja, on kyse kiusaamisesta. (Repo 2013, 39-40.) Negatiivinen teko on mikä tahansa henkilön tietoisesti aiheuttamat loukkaavat sanat tai teot (Olweus 1992, 14-15).

Tahallisuuden ja toistuvuuden ohella kiusaamiseen liittyy muitakin piirteitä. Kiusaamisen osapuolien voimasuhteiden epätasapaino tai epätasaväkisyys on tyypillistä kiusaamiselle (Salmivalli 2010, 13). Toivasen (2017, 7) mukaan valtasuhteen epätasapaino voi johtua muun muassa osapuolten fyysisestä ja henkisestä eroavaisuudesta tai sosiaalisista tekijöistä. Esimerkiksi kiusaajan korkeampi sosiaalinen tai sosioekonominen asema, kiusattuun nähden eri etninen tausta, tai tieto kiusatun heikkouksista voivat edesauttaa valtaepätasapainoa. Kiusaajia voi kiusattuun nähden olla myös määrällisesti enemmän. Kiusaamistilanteissa on tyypillistä, ettei kiusattu pysty tasavertaisesti puolustamaan itseään (Olweus 1992, 15).

Kiusaamiseen ei osallistu pelkästään kiusaaja ja uhri, vaan kiusaamiseen voidaan katsoa osallistuvan useita eri osapuolia. Ryhmäilmiönä kiusaaminen on koko ryhmän vuorovaikutusprosessia (Toivanen 2017, 7). Yleensä lapset tiedostavat, ettei kiusaaminen ole oikein, mutta tilanteeseen puuttuminen koetaan yleensä haasteelliseksi. Kiusaamistilanteeseen puuttumattomuus on kiusaamisen hyväksyntää. (Repo 2013, 42-43.) Toivanen (2017, 7) muistuttaa, että

kiusaaminen ei välttämättä ole tietoisista tai tahallista silloin, kun ryhmän sisäiset rakenteet ovat vahvistuneet kiusatun kustannuksella niin, että kiusattu jätetään tai jää syrjään muusta ryhmästä.

Kiusaaminen on subjektiivinen kokemus, minkä vuoksi sen tunnistaminen voi olla haasteellista. Lasten tekojen tietoisuutta ja tahallisuutta voi olla vaikea arvioida. Lapsi voi ajatella teon olevan leikkiä, kun taas teon kohde mieltää asian loukkaavaksi. (Repo 2013, 35, 38, 41.) Toistuvuus kiusaamisen määrittelyssä voi olla haastavaa. Voi olla vaikea arvioida miten usein negatiivinen teko on tapahduttava, jotta se voidaan määritellä kiusaamiseksi. Sen vuoksi toistuvuuden sijaan tai sen ohella on huomioitava kiusatun näkökulma tapahtuneeseen. Muutama kiusaamiskerta voi jo merkitä kiusaamista. (Hamarus 2008, 12-13.) Mäntylä, Kivelä, Ollila ja Perttola (2013, 20) huomauttavat, että kiusaamismääritelmä on saanut osakseen myös kritiikkiä. Monet kiusaamiseksi tulkitut teot voivat olla kuvailtua vakavampia. On esitetty, että koulussa tapahtuvia väkivallan tekoja tulisi kutsua selkeästi väkivallaksi, eikä kiusaamiseksi. Terminmuutos poistaisi tekojen vähättelyä.

Kaikki mielipahaa aiheuttavat teot eivät kuitenkaan ole kiusaamista. Kiusaaminen tulee erottaa koulussa tapahtuvista konfliktitapauksista. Konfliktille on ominaista tietynlainen viattomuus ja kertaluontoisuus. Nämä tilanteet eivät aiheuta lapsille fyysisiä tai psyykkisiä vammoja, eivätkä herätä aikuisissa huolta. (Makkonen 2016, 34-35.) Koulukiusaaminen ei ole kahden fyysisesti ja psyykkisesti yhtä vahvan henkilön tappelua tai riitelyä (Toivanen 2017, 8). Vaikka konfliktitilanne ei ole kiusaamista, tulee tilanteeseen puuttua koulussa (Mäntylä, Kivelä, Ollila & Perttola 2013, 23). Leikkiminen voi johdattaa kiusaamiseen. Leikkimisessä ei kuitenkaan ole kyse tahallisesta toisen vahingoittamisesta, vaikka leikki voi vaikuttaa aggressiiviselta. Jos hauskanpito ja toisen nolaaminen kohdistuvat jatkuvasti ja toistuvasti samaan henkilöön, on leikki muuttunut kiusaamiseksi. (Hamarus 2008, 32.)

Koulukiusaamisen ominaispiirre on, että se tapahtuu koulussa. Koulu on ympäristö, jossa suuri määrä lapsia ja nuoria ovat päivittäin toistensa kanssa tekemisissä. Kyseisessä ryhmässä olemisen ei perustu vapaaehtoisuuteen. Tämän vuoksi se on ympäristönä alusta kiusaamiselle. Koulu ei kuitenkaan itsessään tuota kiusaamista. Sosiaalinen media ja internet mahdollistavat enenevästi kiusaamista myös koulun ulkopuolella. (Salmivalli 2016, 80, 82). Kiusaamiskokemuksen subjektiivisuus korostuu sosiaalisessa mediassa. Verkkoympäristössä kiusaamista on vaikeampi tunnistaa edellä mainittujen piirteiden valossa, eli tahallisuuden, toistuvuuden ja

valtaepätasapainon näkökulmista. Loukkaamisen tahallisuutta on vaikeampi arvioida kuin kasvokkain vuorovaikutuksessa. Arjessa vuorovaikutus verkossa ja kasvokkain ovat limittyneet. Koululaisten voi olla vaikea erottaa tapahtuuko kiusaamista koulussa vai netissä. (Markkanen & Repo 2016, 6, 8.)

2.2 Kiusaamisen tarkastelu sosiaalisena ilmiönä

Kiusaamista ilmiönä voidaan tarkastella erilaisista teoreettisista viitekehyksistä käsin. Erilaiset selitysmallit auttavat hahmottamaan ilmiötä erilaisista näkökulmista. Suomessa pääosa tutkijoista tarkastelee kiusaamista sosiokulttuuristen tai sosioekologisten teorioiden kautta. Kiusaamisen vastaiset toimenpideohjelmat perustuvat pitkälti näihin näkemyksiin. Sosiokulttuuriset tai sosioekologiset teoriat pyrkivät ymmärtämään tilannetekijöiden merkitystä käyttäytymiseen. Kiusaaminen nähdään sidoksissa siihen kulttuuriin ja kontekstiin, jossa kiusaaminen tapahtuu. Kiusaaminen ei ole vain yksilön taipumus, ominaisuus tai käytöshäiriö, vaan myös osa monimutkaista sosiaalista ryhmäilmiötä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 15.)

Sosiaalisen oppimisen teoriassa kiusaamiskäyttäytyminen tulkitaan mallista opituksi käyttäytymiseksi. Kotona tapahtuvalla väkivallalla ja koulukiusaamisen välillä on löydetty yhteyksiä. Väkivallan kohtaaminen kotona voi altistaa lapsen kiusaamaan muita, sekä altistaa kiusatuksi joutumiselle. Sosiokognitiivinen teoria tarjoaa myös viitekehyksen kiusaamisen selittämisessä. Sen mukaan monimutkaiset epäsuorat kiusaamistavat, kuten manipulointi, osoittavat kykyä sosiaalisten tilanteiden ja ryhmän dynamiikan tulkintaan ja toimintaan tulkinnan mukaisesti. Kiusaaja voi siis olla sosiaalista taidoiltaan varsin kyvykäs. Perinteisesti kiusaaminen on liitetty heikkoihin sosiaalisiin taitoihin tai heikkoon kognitiiviseen suoriutumiseen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 16.)

2.2.1 Ryhmäilmiö kiusaamisessa

Ennen kuin kiusaamista käsitellään ryhmäilmiönä, on tarkasteltava vertaissuhteiden merkitystä lapselle. Vertaissuhteilla tarkoitetaan lasten vuorovaikutussuhteita toistensa kanssa.

Vertaiset ovat kehityksellisesti lähes samalla tasolla. Vertaissuhteilla usein viitataan lähes saman ikäisten lasten ryhmään, esimerkiksi luokkaryhmään. (Pörhölä 2008, 94.) Vertaissuhteet ja -ryhmät ovat tärkeä osa lapsen sosiaalista, kognitiivista ja emotionaalista kehitystä. Vertaissuhteissa lapsi opettelee erilaisia ihmissuhdetaitoja. (Salmivalli 1998, 12.) Vertaissuhteissa lapsi vertaa itseään muihin, ja rakentaa omaa minäkuvaansa, käsitystä itsestään ja ominaisuuksistaan (Salmivalli 2005, 33). Lapsi omaksuu asenteita, arvoja ja normeja vertaissuhteissa muiden kanssa (Pörhölä 2008, 94). Vertaistensa silmissä lapset haluavat olla hyväksytyjä (Salmivalli 2005, 16).

Tietynlaisen temperamentin omaava lapsi herättää tietynlaisia reaktioita ja tunteita vertaisissaan. Tietynlaisen temperamentin lapsi hakeutuu tietynlaisiin vertaisryhmiin, ja luo siten itselleen sosiaalisen ympäristön ja sosiaaliset suhteet. Lapsen kyky tulla toimeen vertaistensa kanssa on yksi ryhmään sopeutumisen merkki. Lapsen kokemus hyväksytyksi tulemisesta vaikuttaa myöhempään kehitykseen myönteisesti. (Salmivalli 2005, 21-22.) Vertaissuhteissa koulutovereiden kiintymys pitää ansaita. Lapsen asema ryhmässä riippuu muun muassa käyttäytymisestä, sosiaalisista normeista ja lapsen kyvystä sulautua muun ryhmän joukkoon. (Salmivalli 2005, 33.)

Halu kuulua ryhmään on ihmiselle luonteenomaista. Kun ryhmä muodostuu ilman ulkopuolista ohjausta, siihen valikoituu ihmisiä, joilla on samankaltainen arvomaailma, yhteensopivat ajattelutavat, vuorovaikutustaidot ja viestintätavat. Ryhmässä on oltava tietynlainen sisäinen yhteenkuuluvuuden tunne. Ryhmän muotoutumisen tavoite on hyvin toimiva ryhmä, jossa jäsenet viihtyvät ja täydentävät toisiaan. Ryhmälle muodostuu yhteisiä päämääriä, joihin jäsenet sitoutuvat. Tällainen päämäärä voi olla esimerkiksi hyvä koulumenestys. (Pörhölä 2009.) Sen sijaan kouluun sijoittuminen tapahtuu pääosin lähikouluperiaatteen mukaisesti. Tällöin yksilö ei juurikaan pysty vaikuttamaan minkälaiseen luokkayhteisöön hän liittyy eikä pysty valitsemaan koululuokan muita jäseniä. (Hamarus 2012, 24.) Tästä voidaan päätellä, että ryhmän jäsenten välille voi muodostua jännitteitä.

Ryhmän sisällä on erilaisia rooleja ja valta-asetelmia. Ryhmän jäsenten roolit ryhmässä riippuvat yksilön resursseista eli ominaisuuksista, taidoista ja materiasta. Esimerkiksi johtajaksi valikoituu henkilö, joka herättää muiden luottamuksen, mielellään ottaa vastuuta ja ohjailee ryhmän toimintaa. Läheisimmäksi kaverikseen johtaja valitsee ihmisen, joka ei uhkaa hänen

valta-asemaansa. (Pörhölä 2009). Valta ja toverisuosion jakautuminen ryhmän sisällä muodostavat hierarkkisuutta ryhmän jäsenten välillä. Hierarkkisuus synnyttää ja lisää kiusaamisongelmia. (Salmivalli 2016, 84.)

Ryhmä sulkee rajansa, kun sen tarvitsemat jäsenten tuottamat voimavarat on koottu, ja ryhmä toimii hyvin. Kun ryhmä on muodostunut, ryhmän sisäiset paikat ja roolit jaettu, ryhmään pääsy muuttuu vaikeammaksi. Ryhmän ulkopuolelle saattaakin jäädä useista eri syistä. Ryhmän ulkopuolelle voi jäädä, jos henkilön tarjoamia voimavaroja on jo saatavilla ryhmässä. Lapsi ei ehkä pysty osoittamaan tukeaan tai hyödyllisyyttään ryhmän jäsenille. Ryhmän ulkopuolelle voi jäädä senkin vuoksi, ettei yksilö ole ryhmän muotoutumisvaiheessa pitänyt tärkeänä ryhmään kuulumista eikä tavoitellut ryhmän jäsenyyttä ja sen vuoksi myöhästyy omien resurssien esittelystä. Ulkopuolelle voi myös jäädä lapsi, joka ärsyttää muita sanoillaan tai teoillaan. Tällainen lapsi ei ole herkkä tunnistamaan muiden tarpeita ja on harkitsemattomasti kriittinen tai loukkaava ryhmän jäseniä kohtaan. (Pörhölä 2009.) Myöhemmin ryhmän vuorovaikutuksessa on myös voinut syntyä yhtenäisesti jaettu negatiivinen asenne lasta kohtaan, jolle selittävää tekijää ei löydy lapsen käyttäytymisestä (Salmivalli & Kirves 2017, 137).

Onnistunut vertaisryhmään liittyminen toimii sosiaalisen sopeutumisen osoittajana. Kohtuullinen toverisuosio edistää hyvinvointia ja myönteistä kehitystä. Toinen onnistuneen vertaisryhmään liittymisen piirre on vastavuoroinen ystävyysuhde. Ystävyysuhteen puuttuminen ei muodosta samanlaista kehityksellistä riskiä kuin epäsuosio ryhmän tasolla, mutta sen olemassaolo on kehityksellinen etu. Ystävyysuhteen mukana tuomiin etuihin kuuluu turvallisuuden tunne, joka mahdollistaa uskoutumisen, läheisyyden sekä emotionaalisen tuen vaikeissa tilanteissa. Lisäksi ystävyysuhteet suojaavat yksinäisyydeltä ja kiusatuksi joutumiselta. Sosiaalisessa riskissä ovat ne oppilaat, joihin suhtaudutaan negatiivisesti ryhmässä, ja joilla ei ole ystäviä. Tällaisilla lapsilla on korkea riski joutua systemaattisen kiusaamisen kohteeksi. (Salmivalli & Kirves 2017, 137-139.)

Ryhmän muotoutumiseen voidaan vaikuttaa ulkopuolisen toimesta. Ryhmäyttäminen tarkoittaa prosessia, jossa ryhmän jäsenten keskinäistä vuorovaikutusta, luottamusta, ryhmässä viihtymistä ja toisiin tutustumista tuetaan aktiivisesti. Prosessin tarkoitus on edistää toisten tunteista, jolloin ryhmän jäsen voi tuntea itsensä ryhmässä mukavaksi ja turvalliseksi. Jäsen voi vapaasti viihtyä ja ilmaista mielipiteitään, yrittää, ja erehtyä. Ryhmäytyminen on edellytys kannustavan oppimisympäristön syntymiselle. Ryhmän kehittyminen toimivaksi vie aikaa ja tutustumista. (Ryhmäyttäminen 2017.)

Ryhmän toimintaa ohjailevat erilaiset normit. Normilla tarkoitetaan sääntöjä, jotka saavat yhteisön jäsenet toimimaan, käyttäytymään ja puhumaan tietyllä tavalla (Normit sosiaalisuuden kuvaajina 2018). Ryhmänormit ovat ryhmän jäsenten keskimääräisiä asenteita ja muiden asenteita koskevia uskomuksia. Ryhmänormit vaikuttavat, miten oppilaat tyypillisesti toimivat havaitessaan kiusaamista, ja miten voimakasta kiusaamisen ja toverisuhteiden välinen yhteys on. Näillä tekijöillä on voitu selittää koululuokkien välisiä eroja kiusaamisen määrässä. Koululaisten keskuudessa on runsaasti epävirallisia, aikuisille tuntemattomia normeja. Epäviralliset normit voivat ylläpitää epäasiallista kohtelua, tai ne voivat toimia hyvän ilmapiirin ylläpitäjinä. (Salmivalli 2016, 84.) Yksilöt ryhmän sisällä sopeutuvat ja vaikuttavat tähän yhteisöllisen käyttäytymisen malliin. Esimerkiksi aggressiivinen käyttäytyminen on osittain perimän vaikutuksesta, mutta ryhmän normit vaikuttavat käyttäytykö henkilö tosiasiasa perityn taipumuksen mukaisesti. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 15.)

Monet tekijät koululaisten elinympäristössä vaikuttavat koululuokan toimintakulttuurin, eli koululuokan hengen, syntyyn. Vallitseva toimintakulttuuri vaikuttaa normien mukaiseen käyttäytymiseen ryhmän sisällä. Ryhmään voi esimerkiksi syntyä vertaissuhteita tukeva kulttuuri, tai ryhmässä voidaan sallia epäasiallinen kohtelu ja torjunta. Toimintakulttuuriin vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa koululaisten perheet, piha- ja ystäväpiirit, koulun sijainti, yhteiskunnan arvot, media ja alueelliset perhepalvelut. Toimintakulttuuriin vaikuttavat myös opettajan pedagogiikka, sekä koulun henkilökunnan arvot, tavat ja tottumukset. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 24.)

2.2.2 Kiusaamistapahtumaan osallistuvien roolit

Kuten edellä jo sivuttiin, kiusaaminen on usean eri yksilön välistä vuorovaikutusta. Kiusaaminen on monimutkainen vuorovaikutustapahtuma, eikä roolien jakautumisesta ole selkeää mallia (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 18). Kiusaaja on aktiivinen ja aloitteellinen kiusaamisen päätekijä (Salmivalli 1998, 52). Kiusaaja saattaa tavoitella statusta alistamalla ja kiusaamalla muita, vahvistaa omaa asemaansa ryhmässä, tai pyrkii vahvistamaan itsetuntoaan (Hamarus 2006, 108-110). Kiusaaja saattaa pelätä joutuvansa itse kiusatuksi (Hamarus 2006, 109), arvostuksen menettämistä, jäämistä ilman kavereita tai kiusaamisen kohteeksi joutumista, ja reagoi tunteeseen kiusaamalla. Kiusaavalta lapselta saattaa puuttua taito luoda ja

ylläpitää kaverisuhteita, joten hän uhkailee muut leikkimään kanssaan. (Repo 2013, 20-22.) Kiusaajaksi voivat ajautua myös henkilöt, joille valta, näkyvyys ja ihailun kohteena oleminen ovat korostuneet tärkeitä (Salmivalli 2016, 80-82).

Kiusattu joutuu toistuvasti muiden kielteisen toiminnan kohteeksi, ja on jollakin tavalla puolustuskyvytön kiusaajiinsa nähden. Yleistäen kiusaamisen kohteeksi joutuvat henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan ja käyttäytymismalleiltaan ujut, hiljaiset, pelokkaat, herkästi itkevät ja ahdistuvat lapset (Kumpulainen 2016a), tai räjähdysherkät ja herkästi provosoituvat oppilaat (Salmivalli 2016, 80-81). Toisaalta myös mikä tahansa erilaisuus muuhun lapsiryhmään verrattuna liittyy kiusaamiseen. Ylipainoisista lapsista yli puolet ovat kiusattuja, ja kiusaaminen on suorassa suhteessa ylipainon määrään. (Kumpulainen 2016a.) Voidaan siis sanoa, että ryhmään nähden heikoimmassa sosiaalisessa statuksessa olevat joutuvat herkemmin kiusatuiksi. Kuitenkaan kaikissa ryhmissä erilaisuus ei altista kiusaamiselle, johtuen ryhmähierarkian ja ryhmänormien vaikutuksesta (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 15).

Kiusaajakiusatut, tai kiusaajauhrit, ovat harvinaisempi ryhmä verrattuna kiusaajiin tai kiusattuihin. Kiusaajakiusatuilla on sekä kiusaajien että kiusattujen ominaisuuksia, jotka ilmenevät samanaikaisesti tai erikseen (Pörhölä 2008, 96). Sen lisäksi heillä on ominaispiirteitä, jotka eivät yleensä ole sosiaalisesti toivottuja. Kiusaaja-kiusatut voivat olla impulsiivisia, kärsimättömiä ja aggressiivisia. He rikkovat sosiaalisia normeja helpommin, ovat usein hyvin levottomia ja heidät koetaan ryhmässä usein ärsyttävinä. (Vlachou, Andreou, Botsoglou & Didaskalou 2011, 341.) He jäävät helpommin ryhmän ulkopuolelle (Repo 2013, 44). Kiusaaminen saattaa olla heidän kohdallaan tapa suojautua kiusaamisen kohteeksi joutumiselta, vaikka toiminta ei todellisuudessa auta heitä selviytymään kiusaamisen haittavaikutuksilta (Pörhölä 2008, 102). Sekä kiusaajat, että kiusaajakiusatut ovat usein fyysisesti ja verbaalisesti aggressiivisia. Kiusaajauhrien hyvinvointi on kaikista heikoin verrattuna kiusaajiin tai kiusattuihin. Kiusaaminen on erityisen pysyvää kiusaajakiusattujen elämässä ja kiusaaminen on erityisen vaikea saada loppumaan heidän kohdallaan. (Kumpulainen 2016a.)

Kiusaamistapahtumaan osallistuu muitakin kuin vain uhri ja kiusaaja. Muut oppilaat ovat osallisena kiusaamistapahtumaan tahtomattaankin. Kiusaaminen on oppilaiden keskuudessa julkista. Lähes kaikki oppilaat ovat tietoisia ryhmän jäsenten välisistä jännitteistä, vaikeivat aikuisille niistä kertoisikaan. (Robinson & Maines 2008, 27.) Kannustaja tai vahvistaja kiusaamistapahtumassa tukee kiusaajan toimintaa tiedostamattaan palkitsemalla kiusaamisen erila-

siin hyväksyvin teoin ja sanoin. Kiusaajien apurit puolestaan toimivat tietoisesti kiusaajan hyväksi. Hiljaiset hyväksyjät eivät ota kantaa kiusaamiseen, eivätkä tietoisesti tue kiusaajan toimintaa, mutta eivät myöskään paheksu tai puutu siihen. Kiusatun puolustajat toimivat kiusatun puolesta puhujina tai aktiivisesti pyrkivät lopettamaan kiusaamisen. (Salmivalli 1998, 56-61.)

2.3 Kiusaamisen muodot

Koulukiusaaminen voi ilmetä useilla eri tavoilla. Koulukiusaamisen muotoja ovat muun muassa fyysisen koskemattomuuden loukkaaminen, sosiaalinen eristäminen, henkinen väkivalta, painostava vallankäyttö ja haitanteko (Kumpulainen 2016a). Fyysisen koskemattomuuden loukkaamista on esimerkiksi lyöminen, potkimen, töniminen, tavaroilla heittäminen. Sosiaalinen eristäminen tarkoittaa esimerkiksi puhumattomuutta ja leikistä poisjättämistä. Henkinen väkivalta on esimerkiksi pilkkaamista, muista eristämistä, haukkumista, naurunalaiseksi saattamista ja juorujen levittämistä. Painostava vallankäyttö voi ilmetä uhkailuna, kiristämisenä, pakottamisena erilaisiin tekoihin tai pelottelua. Haitanteko on esimerkiksi tavaroiden piilottelua, yksin jättämistä, omaisuuden tuhoamista tai eksyttämistä. Kiusaaminen voi myös olla luonteeltaan syrjivää eli ulkonäköön, sukupuoleen, ihonväriin, kieleen, vammaisuuteen, perheeseen tai uskontoon liittyvää kiusaamista (Kouluterveyskysely 2017c).

Suora ja epäsuora kiusaaminen voidaan erotella toiminnallisten ja näkyvien erojen mukaan. Suora kiusaaminen on avointa fyysistä tai verbaalista kiusaamista. Tätä ilmenee enemmän poikien kiusaamiskäyttäytymisessä. Tyttöjen kiusaamisessa on havaittu olevan enemmän epäsuoran kiusaamisen menetelmiä. Epäsuora kiusaaminen ilmenee piilossa tapahtuvana sosiaalisena eristämisenä, poissulkemisena, manipulointina ja juorujen levittämisenä. (Hamarus 2008, 45). Salmivalli (1998, 39-40) toteaa, että epäsuora kiusaaminen edellyttää sosiaalista älykkyyttä, mikä ilmenee kykyinä ymmärtää sosiaalisten suhteiden merkityksiä ja ryhmänjäsenten rooleja.

Erityistä tukea tarvitsevat lapset käyttävät enemmän erilaisia suoran kiusaamisen muotoja, kuten fyysistä väkivaltaa, haukkumista, tai kivien heittäilyä. Muut lapset käyttävät enemmän epäsuoria kiusaamisen muotoja, kuten ryhmästä poissulkemista ja manipulointia. Erityisen

tuen tarpeessa olevat kiusatut kohtaavat muita enemmän kaikenlaista kiusaamista. Muut kiusatut käyttävät lähinnä erilaisia epäsuoran kiusaamisen muotoja. Kiusaamisen vastaisessa työssä onkin huomioitava erilaisuus yksilöiden välillä. (Repo 2015, 47-48.) Edellä kuvatut kiusaamismuodot rajoittuvat fyysisesti kouluun tai koulumatkalle. Sen sijaan sosiaalisen median ja netin kautta tapahtuva kiusaaminen voi olla jatkuvasti läsnä ja tavoittaa uhrinsa herkemmin (Pörhölä & Kinney 2010, 87-88).

2.4 Kiusaamisen esiintyvyys

Luokka-aste vaikuttaa kiusaamisen esiintyvyyteen. Ala- ja yläluokat eroavat toisistaan kiusaamisen esiintyvyydessä. Alemmilla luokilla itsensä kiusatuksi kokevia oppilaita on enemmän. Heidän osuuteensa vähenee siirryttäessä kohti ylempiä luokkia. Toistuvasti kiusaavien oppilaiden osuus vastaavasti vähenee. Viidennellä luokalla kiusaavien oppilaiden osuus alkaa taas kasvaa. Ylemmillä luokilla yhä useampi oppilas kiusaa yhä pienempää ja valikoituneempaa oppilasjoukkoa. Jokaista kiusattua oppilasta kohti on yläkoulussa useampi kiusaaja. Yläkoululaisten kiusattujen tilanne on hyvin ongelmallinen, koska monilla on pitkä historia kiusaamisen kohteeksi joutumisessa. (Salmivalli 2016, 83.) Viidennellä luokalla kiusaavien oppilaiden osuuden kasvamista voidaan mahdollisesti selittää murrosikään liittyvillä tekijöillä, kuten kehoon ja mieleen liittäville psykofyysisillä muutoksilla. Murrosikä alkaa tavallisimmin tytöillä 8-13 vuoden iässä (Jalanko 2017a) ja pojilla 9-13 vuoden iässä (Jalanko 2017b).

Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen kansallisten kouluterveyskyselyjen 2017 tuloksien mukaan pojat kokevat olevansa useammin koulukiusattuina kuin tytöt. Suomessa peruskoulun pojista 7 prosenttia ja tytöistä 5 prosenttia ilmoitti olevansa koulukiusaamisen uhrina vähintään kerran viikossa lukukauden aikana. Muita useammin kiusatuksi joutuvat maahanmuuttajataustaiset lapset, seksuaalivähemmistöt, oppimisvaikeuksista kärsivät lapset ja erityistä tukea tarvitsevat lapset (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 21). Peruskoulussa olevista transnuorista 88 prosenttia kokee epäasiallista kohtelua, kiusaamista, häirintää ja uhkailua (Koulukiusaaminen ja -väkivalta 2017). Kouluterveyskyselyssä 2017 syrjivää kiusaamista koskeva aineisto osoittaa, että syrjivää kiusaamista kokee yli 40 prosenttia kodin ulkopuolelle sijoitetuista, toimintarajoitteisista ja ulkomailla syntyneistä nuorista. Näillä nuorilla on muita enemmän hyvinvoinnin haasteita koulussa ja vapaa-ajalla. Yksinäisyys ja luokkayhteisöön kiinnittymättömyys on myös yleistä heidän keskuudessaan. (Kouluterveyskysely 2017c.)

2.5 Kiusaamisen seurauksia ja niihin puuttuminen

Koulukiusaamisella voi olla hetkittäisiä sekä kauaskantoisia seurauksia yksilölle ja yhteisölle. Koettu kiusaaminen aiheuttaa elimistössä toksisen stressitilan, joka johtaa stressireaktioita säätelevän aivojen hypotalamus-aivolisäke-lisämunuaiskuori-akselin häiriintymiseen. Se johtaa myös immuunisysteemin häiriintymiseen sekä inflammatoristen tekijöiden lisääntymiseen. Koska kiusaaminen on jatkuvasti läsnä, kiusattu on jatkuvassa stressitilassa. (Kumpulainen 2016a.) Lapset oireilevat kokemaansa stressiä erilaisilla somaattisina vaivoina kuten nukahtamisvaikeuksina, painajaisina, itkuisuutena, pelkoina, käytösongelmina, levottomuutena, keskittymisvaikeuksia, uusien taitojen häviämällä, ja taantumisella (Aronen & Suomalainen 2016). Kiusattujen kohdalla depressiivinen oireilu, univaikeudet, ja muu psyykinen oireilu, sekä terveysongelmat lisääntyvät kiusaamisen myötä (Kumpulainen 2016a). Pörhölän (2008, 94) mukaan koulukiusaamisen kohteeksi joutuminen heikentää opiskelutaitoja ja motivaatiota, mistä voi olla kauaskantoisia vaikutuksia opiskelu- ja työuralle.

Kiusattu kadottaa perusturvan tunteen jatkuvan kiusaamisen seurauksena. Tällöin luottamus muihin ihmisiin menetetään, eikä kouluympäristö tunnu turvalliselta. Sosiaaliset ihmissuhteet katkeavat, jos henkilö menettää asemansa ryhmässä. Kiusattu voi jopa menettää ihmisarvonsa. Eristäminen ja epäkunnioitus vaarantavat kiusatun itsetunnon, ja johtavat itsetunnon ja tunne-elämän ongelmiin. (Holmberg-Kalenius 2008, 32-44.) Myöhemmin elämässä kiusaaminen voi aiheuttaa ihmissuhdevaikeuksia (Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2009, 65), ja johtaa sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen (Pörhölä 2008, 9). Nuoren masennus ja syrjäytyminen ovat yhteiskunnallisesti kallista. Keskimäärin neljä nuorta jää mielenterveysongelmien takia työkyvyttömyyseläkkeelle joka päivä. Opetusministeriössä on arvioitu, että syrjäytynyt henkilö aiheuttaa yhteiskunnalle 1,2 miljoonan euron kustannukset elämänsä aikana. (Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2017a.)

Myös kiusaajat ja kiusaajakiusatut oireilevat stressiä fyysisinä oireina kuten kipuna ja särkyinä. Heidän käyttäytymiseen liittyy usein ulospäinsuuntautuva aggressiivinen käytösoireilu. Kiusaajilla ja kiusaaja-kiusatuilla on muita vertaisiaan enemmän psyykkisiä häiriötä todettavissa jo kahdeksanvuotiaana. Tavallisimmat diagnoosit ovat ADHD ja masennus. Heillä on myös muita useammin emotionaalista oireilua. (Kumpulainen 2016a.) Kiusaaja saattaa jatkaa

alistavaa ja aggressiivista käyttäytymistä, jos siihen ei puututa. Kiusaamistapahtumaan osallistuvilla lapsilla on usein erityisen tuen tarve kehityksen ja oppimisen tueksi. (Repo 2015, 47-48.) Useissa tutkimuksissa kiusaaminen altistaa myöhemmin elämässä vakavalle väkivaltaiselle ja rikolliselle käyttäytymiselle. (Kumpulainen 2016a).

Yksilöllisten vaikutusten ohella kiusaamisella on vaikutuksia koko yhteisöön. Turvaton ympäristö vaikuttaa oppimiseen ja viihtymiseen heikentävästi. Pelon ilmanpiirissä oppiminen muuttuu hankalaksi. Pelko aiheuttaa ahdistusta, kouluun meno tuntuu hankalalta ja poissaolot voivat lisääntyä. Puuttumattomuus ryhmässä tapahtuvaan kiusaamiseen voi aiheuttaa kollektiivista syyllisyyttä ryhmäläisten kesken. Syyllisyyttä koetaan, koska oppilas ei itse uskalla puuttua kiusaamiseen kiusatuksi tulemisen pelossa. (Hamarus 2008, 76-77.)

Koulukiusaaminen voidaan rinnastaa psyykkisen ja fyysiseen pahoinpitelyyn (Kumpulainen 2016b). Kiusatut lapset voivat tarvita kiusaamisen seurauksena lastenpsykiatrasta hoitoa ja tukea. Kiusaajat voivat tarvita ammattiauttajan apua. (Kumpulainen 2016b.) Kiusattu tarvitsee kiusaamisen aikana ja sen jälkeen psykososiaalista tukea koulun henkilökunnalta selviytyäkseen kiusaamisesta eheämpänä. Kiusaamisen vastaiset toimenpiteet eivät poista kiusaamisen negatiivisia seurauksia (Hamarus, Holmberg-Kalenius & Salmi 2015, 13). Kiusaamisen loputtua olisi keskityttävä voimavarojen tunnistamiseen ja auttaa kiusattua vahvemman itsetunnon sekä selviytymisuskon löytämiseen. Jälkihoito on yksilön tarpeiden mukaista tukea. Kaikille kiusaaminen ei aiheuta traumaa, eikä kiusaamisen kestoisuus indikoi traumatisoitumista. Osa selviytyy nopeasti kiusaamisesta. Osalle selviytyminen vie pitkän aikaa. (Hamarus, Holmberg-Kalenius & Salmi 2015, 13.)

Kouluterveydenhuollon vastuuna on selvittää lastenpsykiatristen tutkimusten tarvetta. Arvion tekoa varten kerätään tietoa koululaisen psyykkisestä oireilusta, oireiden kestosta, koululaisen kyvystä selvittää ikätasoisista vaatimuksista, sekä koululaisen ikäoverisuhteista. Tietoa kerätään myös koulun työntekijöiltä, kuten kiusatun opettajalta. Tarkemman psykiatrisen selvittelyn tarpeen esiintyessä on lapsen aihetta tavata koululääkäri. Jatkotoimenpiteistä sovitaan vanhempien kanssa. Kouluterveydenhuolto voi konsultoida paikallisia lasten- ja nuorten psykiatrisia yksiköitä jälkihoidon toteuttamisessa. (Kumpulainen 2016b.)

2.6 Kiusaamisen ehkäisemisen lähtökohdat

Kiusaamisenvastaisen työn perusta on käsitys inhimillisen elämän perustasta, joka rakentuu vastavuoroisista ihmissuhteista ja ryhmään kuulumisesta. Puhuttaessa kiusaamisesta on huomioitava kiusaajiin ja kiusattuihin jaottelun aiheuttaman riskin lasten leimaamisesta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 23.) Stigma tarkoittaa ei-toivottua sosiaalista leimautumista, aiheuttaen muun muassa häpeää ja itsearvostuksen vähenemistä. Stigmat voivat tuottaa leiman mukaista käyttäytymistä. (Stigma eli häpeäleima 2017.)

Kiusaaminen on ihmisten välistä toimintaa, johon vaikuttaa kaikki läsnäolijat toiminnallaan. Erilaiset tietoisuuskampanjat ja luokan tai koulun yhteisesti tekemät sopimukset kiusaamisen lopettamiseksi voivat olla vaikuttavia. Tuloksellisiksi ovat osoittautuneet koko koulu yhteisöön kohdistuvat interventiot. Varhainen puuttuminen on tärkeää, koska ikätovereiden käsitys kiusatusta muuttuu ajan kuluessa yhä kielteisempään suuntaan. Kiusaaminen nähdään hyväksyttävämpänä ryhmän sisällä, kun ryhmän jäsenet yleisemmin näkevät kiusatun poikkeavana muihin ryhmän jäseniin verrattuna. (Kumpulainen 2016b.)

Ehkäisevien toimenpiteiden toteuttamisessa on huomioitava, miten toimenpiteet integroidaan osaksi koulun opetussuunnitelmaan, hyvinvointityöhön ja pedagogiikkaan. Suomessa koulujen uusi opetussuunnitelma edellyttää oppilaiden osallistumista toimintakulttuurin rakentamiseen ja yhteisölliseen hyvinvointityöhön, mihin voidaan liittää kiusaamisen ehkäisy. Oppilaille tulee järjestää mahdollisuus osallistua ja heitä tulee rohkaista opetussuunnitelman ja koulun järjestysääntöjen kehittämiseen. Oppilaskunta voi edistää oppilaiden yhteistoimintaa, vaikutusmahdollisuuksia ja osallistumista. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 10, 28.) Kiusaamisen vastaisista toimenpiteistä kirjoitetaan jäljempänä.

2.6.1 Kiusaamiseen puuttuminen

Jotta koulukiusaamiseen voidaan puuttua, on pystyttävä tunnistamaan eli havaitsemaan kiusaaminen. Kiusaamisesta kertominen on tärkeä elementti monissa kiusaamisen vastaisissa oh-

jelmissä. Yleensä kiusattuja kannustetaan kertomaan koulukiusaamisesta erityisesti opettajille tai koulun henkilökunnalle tai huoltajille, ja koululaiset kertovatkin kiusaamisesta yleisimmin vanhemmilleen, opettajille ja kavereilleen (Hamarus 2008, 118). Kouluterveydenhoitaja voi rohkaista oppilaita kertomaan aikuisille kiusaamisesta (Salmivalli 2002, 98-99). Aikuisille kertomiseen vaikuttaa aikuisten ja lasten väliset suhteet. Lasten kertoessa kiusaamisesta aikuisten on suhtauduttava asiaan vakavasti. Vähättely ja riittämätön puuttuminen kiusaamiseen voi johtaa siihen, että oppilas menettää luottamuksensa aikuisiin. (Hamarus 2008, 117.)

Kiusaamiseen puuttuminen mahdollistaa avun ja tuen tarjoamisen sekä kiusatulle että kiusaajalle. Fekkes, Pijpers, ja Verloove-Vanhorick (2005) tutkivat lasten, opettajien ja vanhempien roolia kiusaamiskäyttäytymisessä selvittääkseen kommunikointia kiusaamiseen puuttumisessa. Tutkimuksen mukaan 75 prosenttia kiusatuista lapsista kertoi ainakin yhdelle aikuiselle kiusatuksi joutumisesta. Opettajista 35 prosenttia oli silti epä tietoisia oppilaansa kiusatuksi joutumisesta, eikä 39 prosenttia vanhemmista tiennyt heidän lastaan kiusattavan. Lapset kertoivat kiusaamisesta useimmin vanhemmilleen kuin opettajilleen. Farrington & Ttofi (2009) tutkivat koulumaailmaan pohjautuvia kiusaamisen vastaisten ohjelmien tehokkuutta meta-analyysissaan. Meta-analyysi osoitti, että kaikki vanhemmat ja opettajat eivät aina puutu kiusaamiseen, vaikka lapsi kertoisi kiusaamisesta. Vanhemmista 60 prosenttia kuitenkin yrittivät puuttua asiaan, kun opettajista 88 prosenttia puuttui asiaan.

Kaikki oppilaat eivät halua kertoa aikuisille kiusaamisesta. Sen vuoksi on voitu kehittää vertaistukisysteemejä, joissa oppilaat saavat tutor-tukea, ja voivat keskustella ja neuvoa muita koululaisia kiusaamisesta selviytymiseen. Lapsille ja nuorille on oltava riittävästi erilaisia kanavia kiusaamisesta kertomiseen ja niiden käytön pitäisi olla helppoja oppilaille. Muita keinoja kertoa kiusaamisesta voi olla esimerkiksi sähköinen palautepostilaatikko, johon oppilas voi kirjoittaa nimettömästi mieltään painavista asioista. (Hamarus 2008, 117-118.)

Kiusaamisen havaitseminen ja tunnistaminen voi olla haasteellista koulun henkilökunnalle. Tunnistaminen vaatii koulun aikuisilta herkkyyttä lasten sanattoman ja sanallisen viestinnän sekä koululaisten välisten vuorovaikutussuhteiden havainnointia. Havaitakseen kiusaamista on tunnistettava erilaisia kiusaamisen muotoja ja ymmärrettävä lasten vuorovaikutussuhteiden syntymisen, kehittymisen ja ryhmytymisen prosesseja. Lisäksi on tunnistettava erilaisia vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyviä riskitekijöitä ja kriittisiä vaiheita. Kouluiässä olevien lasten normaaliin kehitykseen kuuluu oleskelu vertaistoveriensa seurassa. Yksin olemisen syy tulee selvittää. Yksin olemisen syy voi olla, että lapsi on syrjäytetty muusta joukosta, tai

on mieluummin yksin kuin kiusattu. (Pörhölä 2010.) Jos aikuiselle herää tilanteesta huoli, voi olla kannattavaa keskustella asiasta muun koulun henkilökunnan kanssa. Havaintojen kokoomisella voidaan päättää, ryhdytäänkö tarkempaan tilanteen tutkimiseen. (Hamarus 2008, 95.)

2.6.2 Koulua koskevat säädökset hyvinvoinnin edistämässä

Koulua opetuslaitoksena, ympäristönä, ja kiusaamiseen puuttujana säätelee useat eri säädökset. Opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä tai luoda järjestyssäännöt, joilla edistetään koulun toimintaa, opiskelun esteetöntä sujumista, kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtymistä. Järjestyssäännöt velvoittavat oppilasta, kun hän osallistuu koulun opetukseen tai toimintaan. Opetuksen järjestäjän tulee opetussuunnitelman laadinnan yhteydessä tehdä suunnitelma kurinpitokeinojen ja kasvatuskeskustelujen käyttämisestä sekä niihin liittyvistä menettelytavoista. Tähän kuuluu selkeä suunnitelma kiusaamisen selvittämisestä ja kiusaamiseen liittyvistä toimenpiteistä. Koululla on vastuu ilmoittaa huoltajille, jos koulussa tai koulumatkalla on tapahtunut häirintää, kiusaamista tai väkivaltaa. Ilmoitus on tehtävä sekä asiaan syyllistyneen, että teon uhrin huoltajille. (Perusopetuslaki 7:29§.)

Koulun oppilashuollosta säädetään oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa (Perusopetuslaki 7:31a§). Laki edistää muun muassa oppilaitosyhteisön ja opiskeluympäristön hyvinvointia, terveellisyttä, yhteisöllistä toimintaa, sekä yhteistyötä kodin ja oppilaitoksen välistä yhteistyötä. Laki turvaa varhaisen tuen sitä tarvitseville, sekä opiskeluhoitopalvelujen yhdenvertaisen saatavuuden ja laadun opiskelijoille. Laki velvoittaa opiskeluhoillon toteuttamista ja johtamista toiminnallisena kokonaisuutena ja monialaisena yhteistyönä. Lakiin perustuen edellä mainittu opiskeluhoitosuunnitelma laaditaan yhteistyössä henkilökunnan, opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa. Suunnitelmaan kirjataan muun muassa suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi kiusaamiselta. (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1:2§, 2:13§.)

Yhteisöllinen oppilashuolto tarkoittaa toimintakulttuuria ja toimia, jotka edistävät ja ylläpitävät opiskelijan hyvää oppimista, hyvää psyykkistä ja fyysistä terveyttä ja hyvinvointia, sosiaalista hyvinvointia, vastuullisuutta, vuorovaikutusta, osallisuutta, ympäristön terveellisyttä,

turvallisuutta ja esteettömyyttä. Näillä asioilla edistetään opiskelijoiden hyvinvointia ja jakamista. Oppilashuolto toteutuu ensisijaisesti ennaltaehkäisevästi. Jokaisen oppilaitoksessa lasten kanssa työskentelevän sekä opiskeluhuoltopalveluista vastaavan viranomaisen ja työntekijän tehtävä on edistää koululaisten ja koko oppilaitoksen hyvinvointia ja yhteistyötä huoltajien kanssa. (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1:3-6§.)

Oppilailla on myös oikeus yksilökohtaiseen opiskeluhuoltoon. Sillä tarkoitetaan opetussuunnitelman mukaista toimintaa, jotka tukevat hyvinvointia, edistävät mielenterveyttä, ehkäisevät syrjäytymiseltä, sekä tunnistavat ja ehkäisevät opiskeluun liittyviä ongelmia. Oppilashuoltoon sisältyy opetussuunnitelman mukaiset oppilashuollon palvelut eli psykologi- ja kuraattoripalvelut, ja kouluterveydenhuollon palvelut eli kouluterveydenhoitajan ja koululääkärin palvelut. Palvelut ovat kunnan järjestämisvelvollisuuden alaisia. (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1:3§,1:6§.)

Kouluterveydenhuollon työtä ohjaavat erityisesti valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 338/2011, terveydenhuoltolaki 1326/2010 ja laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992. Kouluterveydenhuollon toteutumista tukee kouluterveydenhuollon laatusuosituksset, joissa muun muassa kiinnitetään huomiota opiskeluympäristön turvallisuuteen ja terveyteen (Poutiainen 2016, 38). Kouluterveydenhuolto liittyy läheisesti lastensuojelulakiin 417/2007 ja sosiaalihuoltolakiin 1301/2014. Koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoa toteuttaa terveydenhoitaja ja lääkäri. Kouluterveydenhuollon palveluihin sisältyy myös kouluympäristön terveellisyyden ja turvallisuuden, ja koulu yhteisön hyvinvoinnin edistäminen ja seuranta (Terveydenhuoltolaki 2:16§).

Opetustointa koskevissa säädöksissä kiusaamista ei ole erikseen määritelty, mutta sen olemassaolo voidaan sijoittaa osaksi toteutumaton terveellistä ja turvallista opiskelu ympäristöä (Hamarus & Kaikkonen 2011, 63). Koulukiusaamista ei myöskään määritellä rikokseksi rikoslainsa (Mahkonen 2016, 19). Koulukiusaaminen voi kuitenkin täyttää useita rikoslain (39/1889) sisältämiä rikoksen tunnusmerkistöjä, yleisimpinä pahoinpitely, kunnialoukkaus sekä yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen. Myös omaisuuteen kohdistuvaa vahingontekoa esiintyy. Koulukiusaaminen voi täyttää pakottamisen, kiristyksen tai laittoman uhkauksen tunnusmerkistöt. (Mäntylä, Kivelä, Ollila & Perttola 2013, 60-61.) Edellä mainitun perusteella luvatta kuvaaminen ja kuvien levittely esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, nimittely, perättö-

mien huhujen levittäminen, lyöminen, potkiminen, töniminen, voivat täyttää rikosoikeudellisia kriteerejä. Mäntylä, Kivelä, Ollila ja Perttola (2013, 61) kirjoittavat aluehallintovirastojen ratkaisukäytännöissä todettavan, että oppilaiden aiheuttama väkivallan uhka tai väkivalta on ilmoitettava välittömästi poliisiviranomaisten tutkittavaksi ja tarvittaessa sosiaaliviranomaisiin on oltava yhteydessä.

2.6.3 Koulu kiusaamiseen puuttumisessa

Kouluja pidetään luonnollisesti positiivisten terveyskäyttäytymisen edistämisen toimintakohteina, koska lapset viettävät suuren osan ajastaan siellä. Koulut ympäristönä edistävät terveystottumuksia usealla eri tavalla. Muodollisen opetussuunnitelman tarkoitus on antaa oppilaille terveellisiä valintoja varten riittävät tiedot, taidot ja asenteet. Koulut ympäristöinä voivat edistää myönteisiä valintoja. Koulun yhteys perheisiin, virastoihin ja laajempiin yhteisöihin vaikuttavat lasten asenteisiin ja käyttäytymiseen. (Axford, Farrington, Clarskson ym. 2015, 242-243).

Koulun rooli koulukiusaamisen ehkäisemisessä ja vähentämisessä toteutuu kiusaamisen vastaisilla toimenpideohjelmilla, mutta myös mielenterveyttä edistävillä ja koululaisten tunne- ja vuorovaikutustaitoja vahvistavilla käytänteillä (Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2017a). Lapset tarvitsevat erilaisia vuorovaikutustaitoja kavereiden kanssa toimimiseen ja kavereidensuhteiden luomiseen. Lapsilla on eritasoiset valmiudet kyseisten taitojen hallintaan. Vuorovaikutustaitoja on kuitenkin mahdollista opettaa ja oppia. Itsesäätelytaitojen, empatian ja vuorovaikutustaitojen harjoitteluksi on olemassa erilaisia ohjelmia, harjoituksia ja aineistoja. Taitojen oppimisen ohella taitojen kehittyminen edellyttää elämistä empaattisessa ympäristössä. Ohjelmien käyttäminen voi olla haasteellista kouluissa, koska niille on vaikea löytää pysyvästi aikaa oppitunneilla. Opettajien sitouttaminen pitkäjänteisesti ohjelmien käyttöön voi myös olla haasteellista. Uudessa opetussuunnitelmassa tunne- ja vuorovaikutustaitojen oppiminen voidaan nähdä kaiken opetuksen yleisenä tavoitteena. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 25.)

Useiden tutkimusten mukaan koulu yhteisön toimiva vuorovaikutus, lasten ja nuorten osallistuminen, hyvä ja lämmin suhde opettajan kanssa vaikuttaa myönteisesti lapsen oppimiseen ja

viihtyvyyteen, lisäten lasten kykyä sosiaaliseen kyvykkyyteen ja yhteistyökykyyn ryhmässä. Kokemus opettajan oikeudenmukaisuudesta, opettajien kiinnostuksesta lasten ja nuorten asioidiin ja kokemus opettajan rohkaisusta mielipiteenilmaisuun oppitunneilla on yhteydessä muun muassa lasten valmiuteen auttaa ja huomioda muita. Lämpimät suhteet aikuisten ja lasten välillä ovat myös yhteydessä ryhmän toimintakulttuurin muotoutumiseen kiusaamisen vastaiseksi. Lämmin suhde opettajaan rohkaisee lapsia puolustamaan kiusattua. Luonnollisesti konfliktialtis suhde opettajan kanssa liittyy moniin käyttäytymisen haasteisiin erityisesti, jos lapsella on jo aikaisempia vaikeuksia itsesäätelyn taidoissa tai aggressiivista käyttäytymistä. Erityistä tukea tarvitsevat lapset tulevat usein torjutuiksi, käyttäytyvät aggressiivisesti ja ajautuvat kiusaajakiusatuiksi. Erityistä tukea tarvitsevat lapset ovat usein aikuisten kurinpitotoimien kohteina. He oppivat hitaasti ja heitä rangaistaan aggressiivisesta käyttäytymisestä, jolloin konfliktiherkkä suhde aikuisiin voi vahvistaa käyttäytymisen haasteita. (Repo 2015, 48-49.)

Esteitä kiusaamiseen puuttumisessa kouluissa ovat puuttuvat yhtenäisten kiusaamisen selvityskäytännöt, niihin varatut resurssit ja johdon tuki. Koulukiusaamisen tunnistaminen ja puuttuminen koulun henkilökunnan taholta vaikuttaa koko koulun toimintaan. Fyysiseen väkivaltaan puuttuminen on usein selvää, mutta epäsuoraan tai netissä tapahtuvaan kiusaamiseen puuttuminen koetaan usein tehottomaksi. Toimintatapojen tehokkuuden arviointi on tärkeää, samoin opettajien tukeminen vaihtoehtoisten kiusaamiseen kohdistuvien menetelmien käyttöönottoon. Usein opettajat tunnistavat käyttämänsä toimenpiteet tehottomiksi, mutta jatkavat silti samojen menetelmätapojen käyttöä. Samojen menetelmätapojen käyttö voi vahvistaa epätoivoa työyhteisössä, ja kiusaamiseen puuttumattomuus nousee yhteisön epäviralliseksi normiksi. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 28-29.)

2.6.4 Opettajien rooli kiusaamiseen puuttumisessa

Opettajat vaikuttavat luonnollisesti kiusaamiseen kouluympäristössä. Opettajan ominaisuudet, asenteet ja toiminta vaikuttavat kiusaamisen esiintyvyyteen. Suurin osa opettajista suhtautuu kiusaamiseen vakavasti, kokien empatiaa kiusattuja kohtaan. Osa opettajista ajattelee kiusaamisen kuuluvan oppilaiden väliseen vuorovaikutukseen, tai että se on välttämätön, siedettävä paha. Opettaja jättää tällöin kiusaamisen herkemmin huomiotta, tai neuvoa kiusaa-

misen kohteeksi joutuvaa lasta selviytymään omin neuvoin. Opettaja voi ohjata lasta välttelemään kiusaajiaan sen sijaan, että opettaja itse puuttuisi kiusaamiseen. (Salmivalli 2016, 80, 82, 85-86.)

Opettaja voi pedagogisilla ratkaisuilla ja menetelmillä vaikuttaa ryhmän toimintakulttuuriin, vuorovaikutukseen, ja vertaissuhteisiin. Opettaja voi tukea myönteistä vuorovaikutusta ja keskinäistä tukea luokassa pyrkimällä systemaattiseen yhteyden luomiseen eri lasten välille, pienentäen lasten välisiä statuseroja luokassa. Opettaja voi käyttää erilaisia luokan ryhmytymistä tukevia keinoja koko lukuvuoden ajan, tai auttaa uuden jäsenen liittymistä ryhmään. Kiusaamisen ehkäisyn kannalta on merkittävää, jos opettaja pyrkii tunnistamaan yksin jääviä koululaisia ja auttaa heitä ryhmään. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 24.)

2.6.5 Kouluterveydenhoitaja kiusaamiseen puuttumisessa

Kiusaamiseen voidaan vaikuttaa opettajien ohella myös muun muassa kouluterveydenhoitajan toimesta. Kouluterveydenhoitajan työ voidaan jakaa erilaisiin näkökulmiin. Kouluterveydenhoitajan yksilöön kohdistuvaan työhön kuuluu muun muassa vastaanoton pitäminen oppilaille, terveystarkastukset, erilaisten ongelmien selvittely yhdessä oppilaiden kanssa. Erilaisiin verkosto-, kuntoutus-, hoitokokouksiin osallistuminen yksittäisten oppilaiden kohdalla kuuluu myös terveydenhoitajan työhön. Yhteistyö muiden oppilashuollon työntekijöiden kanssa ja tukitoimien järjestäminen oppilaalle ovat osa terveydenhoitajan yksilökohtaista työtä. Yhteisöön kohdistuvan työn sisältöjä ovat muun muassa kouluyhteisön hyvinvointityöhön osallistuminen ja terveystiedon opetukseen osallistuminen. Terveydenhoitaja tiedottaa kouluterveydenhuollon palveluista ja käytännöistä oppilaille, vanhemmille ja koulun henkilökunnalle. Terveydenhoitajan yhteistyöhön ja kehittymiseen liittyvä työ käsittää muun muassa oppilashuoltoryhmiin osallistumisen, ja oppilaiden terveydenhoidon ja terveydenedistämisen asiantuntijana opetussuunnitelman valmisteluun osallistumisen. Terveydenhoitajaa voidaan konsultoida lapsen koulussa suoriutumisessa terveydellisestä näkökulmasta. Terveydenhoitaja toimii myös viranomaisten ja hallinnonalojen välisen yhteistyön edistäjänä, verkostomaisen toimintatavan kehittämisessä ja lapsen ja perheiden palveluiden kehittämisessä. (Terveydenhoitaja 2018).

Kouluterveydenhuoltoon kuuluu terveydenhoitajan tekemät vuosittaiset terveystarkastukset. Niistä kolme kutsutaan laajoiksi terveystarkastuksiksi, ja ne tehdään vuosi luokilla 1., 5., ja 8. yhteistyössä koululääkärin kanssa. Lisäksi terveystarkastuksia voidaan tehdä yksilöllisen tarpeen mukaisesti muina ajankohtina. (Kouluterveydenhuolto 2014.) Terveystarkastajalle otollisin paikka kiusaamiseen puuttumiseen ja tuen tarpeen määrittämiseen on näissä asetuksen 338/2011 mukaisissa vuosittaisissa ja määräaikaissa terveystarkastuksissa. Niiden säännöllisyys, jatkuvuus ja kattavuus mahdollistavat lapsen tai nuoren kasvun ja kehityksen seurannan. Terveystarkastukset mahdollistavat riskitekijöiden varhaisen tunnistamisen ja terveyden edistämisen. Kouluterveydenhoitajan tulee aktiivisesti havainnoida koulukiusaamista, ja tarjota kiusaamisen osapuolille tukea. Kouluterveydenhoitajan tulee tehdä yhteistyötä koulussa kouluhenkilökunnan ja vanhempien kanssa kiusaamisen lopettamiseksi. (Kumpulainen 2016b.)

Terveystarkastajan huoli on subjektiivinen kokemus, joka syntyy työntekijälle asiakassuhteissa, ja perustuu intuitiiviseen kuvaan kognitiivisesta, emotionaalista ja moraalista elementeistä. Kognitiivinen elementti sisältää vuorovaikutustilanteesta syntyvät mielikuvat, ajatukset ja assosiaatiot. Emotionaalinen elementti sisältää tilanteen herättämät tunteet, ja moraalinen elementti arvioi velvollisuudesta työtehtävässä. Huoli on subjektiivinen ennakointi tulevastakin ja oletetuista toimintamahdollisuuksista. Huolen puheeksi ottaminen vastaanottotilanteissa mahdollistaa asiakkaan tarpeiden tunnistamisen. Huoli voi syntyä esimerkiksi lasten tai nuorten esille nostamista asioista. Varhainen huolen tunnistaminen ja tuen tarjoaminen ovat ongelmien ehkäisyn kannalta oleellisia elementtejä terveydenhoitotyössä. (Poutiainen 2016, 36-37.) Tämän vuoksi voidaan sanoa, että terveydenhoitajassa heräävä huoli lapsen hyvinvoinnista vaikuttaa koulukiusaamisen puheeksi ottamiseen.

Terveystarkastajan suorittamat terveystarkastukset ovat luonnollinen hetki kiusaamisesta ja kaverisuhteista puhumiseen. Lapselle tarjotaan mahdollisuus puhua vaikeista asioista ja saada apua tarvitsemiinsa asioihin. Erityisesti silloin, kun koululaisella on paljon poissaoloja koulusta tai jos koulussa on syntynyt epäily kiusaamisesta, on asia otettava puheeksi. Jos lapsi vaikuttaa masentuneelta, on kiusaaminen erityisesti otettava puheeksi. Huomiota tulee kiinnittää erilaisiin fyysisiin oireisiin ja käytöksen muuttumiseen. (Salmivalli & Kirves 2017, 137-139.)

Keskustelu kiusaamisesta tulee tapahtua rauhallisessa, luottamuksellisessa ympäristössä, koska aihe voi olla oppilaalle arkaluonteinen. Aiheesta voidaan keskustella erilaisten kysymysten kautta, kuten kysymällä lapsen ystävistä, onko häntä itseään kiusattu, tai miten luokkatoverit suhtautuvat oppilaaseen, tai miten lapsi tulee toimeen luokkakavereiden kanssa. Toisten lasten suhtautuminen kertoo lapsen asemasta vertaisryhmänjäsenenä. Vaikka lapsen kohdalla ei epäiltäisi kiusaamista, on hyvä keskustella kiusaamisesta lapsen omien kiusaamiseen liittyvien havaintojen kautta, ja miten lapsi on itse toiminut havaittuaan kiusaamista. Tällä tavalla muistutetaan ryhmän kollektiivisesta vastuusta kiusaamiseen puuttumisessa ja kiusaamisen esiintymisessä. Terveystoimittaja voi tukea lapsen kaverisuhteita pohtimalla lapsen kanssa, miten liittyä ryhmään, miten tutustua uusiin kavereihin, tai miten toimia, jos kokee tulevansa kiusatuksi. Tässä yhteydessä on myös tärkeää painottaa aikuisille kertomisen tärkeyttä. Lapsen kanssa voi pohtia keinoja reagoida kiusaamistilanteisiin. Kirjaamisen kannalta oppilaan kanssa käydyn keskustelun pohjalta kirjataan esiin tulevat ongelmat, ja mahdolliset jatkotoimenpiteet, niiden etenemisen aikataulu, kenen toimesta toimenpiteisiin ryhdytään ja miten asian etenemistä seurataan (Salmivalli & Kirves 2017, 137-141.)

Lapsen elämässä voi olla monia erilaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat kiusaamiskäyttäytymiseen tai kiusatuksi joutumiseen. Oppimisvaikeuksien ja neurologisten tai psyykkisten häiriöiden ohella kiusaamisen taustalla voivat olla kasvuympäristöön liittyvät asiat, kuten kaltoinkohtelu. Kiusaava lapsi on voinut oppia aggressiivisia ja negatiivisia toimintatapoja elinympäristöstään, ja siirtää oppimaansa vertaisryhmään (Salmivalli & Kirves 2017, 140). Lasten kaltoinkohtelu tarkoittaa perheväkivaltaa, joka kohdistuu lapseen fyysisenä tai henkisenä pahoinpitelynä tai seksuaalisena hyväksikäyttönä. Lasten kaltoinkohtelu tarkoittaa myös laiminlyöntiä, lapsen kehitystarpeisiin vastaamatta jättämistä, kuten emotionaalista, fyysistä, kognitiivista ja sosiaalista laiminlyöntinä, sekä muunlaisen perheväkivallan näkemistä. Kouluterveydenhuolto on keskeisessä asemassa lasten kaltoinkohtelun ehkäisyssä, tunnistamisessa ja varhaisessa puuttumisessa. (Paavilainen & Mäkelä 2017, 147).

Lereya, Samara ja Wolke (2013) tutkivat systemaattisessa katsauksessaan 70 eri tutkimusta tarkastellakseen vanhemmuuden merkitystä kiusatuksi joutumisessa. Tutkimus osoitti, että kiusatut sekä kiusaajakiusatut joutuvat todennäköisesti alttiiksi vanhempiensa negatiiviselle käyttäytymiselle, mukaan lukien hyväksikäytetyiksi tai laiminlyödyiksi. Lapset oppivat sosiaalisessa suhteessa toimimisen mallinsa vanhemmiltaan, ja ankaran vanhemmuuden tai kaltoinkohtelun kohteeksi joutuvat lapset voivat oppia voimakkaasti aggressiivisia käyttäytymismalleja. Aggressiivinen käyttäytyminen voi johdattaa heidät kiusaamiseen. Pahoinpidellyt lapset saattavat puolestaan tulla nöyryytetyiksi, ja heillä voi olla vähän itseluottamusta, ja täten

joutuvat helpommin kiusatuiksi. Kansainvälisesti on arvioitu, että 4-16 prosenttia lapsista joutuu kaltoinkohtelun kohteeksi (Paavilainen & Mäkelä 2017, 147).

Kaltoin kohdellut kouluikäiset voivat oireilla käytöshäiriöinä kuten aggressiivisuutena, masentuneisuutena, ahdistuneisuutena, somaattisina oireina ja itsetuhoisuutena. Lapsi voi myös kärsiä erilaisista unihäiriöistä tai itsetunnon heikkoudesta. Nuoruusiässä kaltoinkohtelu voi lisätä päihteidenkäyttöä, rikollisuutta, väkivaltakäyttäytymistä, epäsosiaalisuutta ja käytöshäiriöitä. (Kaltoinkohtelun ja kuritusväkivallan merkit ja tunnistaminen 2018.) Tästä voidaan päätellä, että edellä mainitut oireet voivat olla päällekkäisiä koulukiusaamisen aiheuttamien oireiden kanssa, mikä on huomioitava kiusaamistilanteiden selvittelyssä.

Kaltoinkohtelusta voi kysyä vanhemmilta suoraan, ja vanhemmat usein kertovat asiasta kysyttäessä. Kaltoinkohtelusta voi kysyä systemaattisesti kaikilta perheiltä leimaamatta yhtä perhettä, mutta asiasta voi kysyä myös silloin, kun lapsella on jatkuvasti kiusaamiseen liittyvää oireilua. Perheväkivalta ja kaltoinkohtelu ovat aiheina arkaluontoisia. Tiedon puute, yhtenäisten ohjeiden puuttuminen ja rohkeus puuttua asiaan vaikeuttaa asian tunnistamista ja tarvittavien tukitoimien järjestämistä. Terveystarkastajalla on kuitenkin velvollisuus ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin kohdatessaan asian. (Perttu 2015.)

Aiheesta on tehty hoitotyön suositus Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen (2018). Kouluterveydenhoitajalle voidaan tarjota tukea työhönsä tai kollegoiden kautta. On muistettava, ettei perheväkivalta ei ole kuitenkaan aina syy kiusaamisen taustalla, vaan se voi olla yksi mahdollinen tekijä monien muiden tekijöiden ohella. Tärkeintä lienee havaita, jos lapsella on erityisen tuen tarve, ja ohjata lapsi perheineen tukitoimien ja avun ulottuville, ja jatkoselvittelyyn muun muassa lääkärin vastaanotolle.

Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (338/2011) sisältää veloitteen terveystarkastuksesta poisjäävien asiakkaiden tuen tarpeen selvittämiseen. Terveystarkastusten lähtökohtana on lasten ja vanhempien näkemys lapsen ja perheen terveydestä ja hyvinvoinnista. Lisäksi selvitetään terveystottumukset, voimavarat, huolet ja tuen tarpeet. (Poutiainen 2016, 39) Tarkastuksista poisjääneiden riski syrjäytymiseen on suurempi kuin tarkastuksiin osallistuneilla (Kouluterveydenhuolto 2014). Selvittäminen toteutetaan esimerkiksi yhteydenottona

perheeseen, tai tekemällä yhteistyötä oppilashuollon muiden työntekijöiden kanssa (Terveystarkastukset 2018).

Koululaiset hakeutuvat terveydenhoitajan vastaanotolle usein erilaisten psykosomaattisten oireiden vuoksi. Näitä oireita ovat muun muassa päänsärky tai univaikeudet. Omassa kehossa tapahtuvien muutosten, tunnetiloihin ja perhetilanteeseen liittyvät syyt ja niihin liittyvä tuen tarve ovat myös syitä terveydenhoitajan luokse hakeutumiseen. Nuorilla voi olla myös tarve keskustella aikuisen kanssa erilaisista ongelmista. (Poutiainen 2016, 33.) Joillekin oppilaille terveydenhoitajalle puhuminen vaikeista asioista voi olla helpompaa kuin opettajalle. Turhiltakin vaikuttavat käynnit terveydenhoitajan luona voivat viestiä halusta kertoa esimerkiksi kiusaamisesta. Kun aikuinen tarttuu asiaan ja kysyy kiusaamisesta, voi se olla koululaiselle helpottavaa, ja madaltaa kynnystä kiusaamisesta kertomiseen. Terveydenhoitajan tulee ottaa vakavasti lapsen kertoma, ja osoittaa oppilaalle, että on oikein kertoa asiasta, ja että asiaan tullaan puuttumaan koulun puolesta. Oppilaan luvalla terveydenhoitaja kertoo asiasta muille kiusaamiseen puuttuville tahoille, ja yhteistyössä koulun muun henkilökunnan kanssa puututaan kiusaamiseen. (Salmivalli 2002, 98-99.)

Koska terveydenhoitaja voi olla lapselle otollisin aikuinen vaikeista aiheista puhumiseen, on terveydenhoitajan oltava fyysisesti läsnä koulussa riittävästi. Kaikista peruskoulun kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista 87 prosenttia koki terveydenhoitajalle pääsyn helpoksi (Wiss, Halme, Hietanen-Peltola & Ståhl 2017, 3). Terveydenhoitajalla on oltava riittävästi tietoa kiusaamisesta, siihen liittyvästä oireilusta, ja taustasta, sekä valmius ja rohkeutta kysyä esimerkiksi kaltoinkohtelusta. Kouluterveydenhoitaja voi toimia tiedon välittäjänä ja yhteyshenkilönä perheen ja koulun välillä, minkä vuoksi kouluterveydenhoitajan läsnäolo lääkärin vastaanotolla voi helpottaa asian käsittelyä (Kumpulainen 2016b). Terveydenhoitaja voi toimia monialaisessa yhteistyössä muiden koulun henkilökunnan, kuten koulukuraattorin kanssa. Terveydenhoitaja voi myös ohjata koululaisen esimerkiksi koulupsykologin vastaanotolle terveystarkastuksissa tai muutoin esiin tulleista asioista. Terveydenhoitajalla on tarpeen olla joustava yhteistyö koulun muun henkilökunnan kanssa koululaisen erityisen tuen tarpeen arvioimiseksi ja tuen järjestämiseksi.

2.6.6 Vanhempien ja koulun yhteistyö kiusaamiseen puuttumisessa

Axford, Farrington, Clarkson, Bjornstad, Wrigley ja Hutchings (2015, 242-243) tekemässä meta-analyysissä selvitettiin vanhempien osallisuutta kiusaamisen ennaltaehkäisyssä, siihen puuttumisessa ja sen selvittelyssä. Vanhempien osallistumisella lastensa koulunkäyntiin todettiin olevan yleensä myönteinen vaikutus oppilaiden saavutuksiin koulussa. Perheiden osallistuminen koulun aktiviteetteihin edistää lasten terveellisiä käyttäytymistapoja muun muassa fyysisen aktiivisuuden, päihteiden käytön, seksuaaliterveyden ja kiusaamisen osalta. Positiivisen vanhemmuuden käyttäytymismallit suojelivat lapsia kiusatuiksi joutumiselta. Positiivisen vanhemmuuden käyttäytymismallilla tarkoitetaan tässä hyvää viestintää vanhempien ja lapsen välillä, lämpimiä ja rakkaita suhteita, vanhempien osallistumista, tukea ja valvontaa.

Luokan opettajan ja vanhempien välisen yhteistyön edistämisen myötä voidaan tukea koulu-
laisten oppimista ja kasvua, sekä havaita mahdollisten ongelmien varhaista ilmenemistä. Opettajan olisi hyvä tavata oppilaan vanhempia säännöllisesti. Tätä voidaan toteuttaa muun muassa koulujen vanhempainiltojen, avointen ovien, ja vanhemmille järjestettyjen koulupäivien kautta. Vanhemmille on usein tärkeää tietää koulun arjen tapahtumista, koulunkäynnistä, lasten tekemisistä koulussa, sekä lapsen pärjäämisestä ja sopeutumisesta kouluarkeen. Riittävä tiedonkulku tukee kodin ja koulun välistä yhteistyötä. Tätä yhteistyötä toteuttaa myös terveydenhoitaja lähettämällä kotiin muun muassa viestejä lapsen terveystarkastuksista. Jos lapsi kertoo vanhemmilleen kiusaamisesta, ottavat vanhemmat yhteyttä kouluun rehtoriin, opettajaan tai terveydenhoitajaan. (Saloviita 2009, 193-196.)

Vanhempia tulee rohkaista puhumaan opettajien kanssa, jos heidän lastaan kiusataan. Koulujen tehtävä on jakaa tietoa vanhemmille kiusaamisesta, koulun kiusaamisen vastaisesta toiminnasta ja ohjelmista. Koulun tulee tarjota tietoa, miten vanhempien tulisi toimia kotona ja opettajien kanssa puuttuessaan kiusaamiseen. Koulun tulee sisällyttää vanhemmat aktiivisesti kiusaamiseen puuttumisessa. Tällaisten strategioiden tulisi yhdessä yhtenevästi vastata kiusaamiseen kotona ja koulussa, ja täten lisätä todennäköisyyttä tiedostaa kiusaaminen, ja puuttua siihen tehokkaasti. (Axford, Farrington, Clarkson, ym. 2015, 245.)

2.6.7 Kiusaamisen vastaiset toimenpideohjelmat

Koulutuksen järjestäjän on laadittava oppilaitoskohtainen opiskeluhoitosuunnitelma yhteistyössä henkilökunnan, opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa. Suunnitelmaan kirjataan muun muassa suunnitelma oppilaiden suojelemiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 2:13§.) Kouluissa tulee siis olla suunnitelma, miten kiusaamistapauksissa menetellään. Vuonna 2017 kouluista 89-96 prosentilla oli käytössä kirjattu käytäntö kiusaamisen ehkäisemiseksi, sen tunnistamiseksi, ja siihen puuttumiseksi, sekä kiusaamistilanteen seurantaan (Wiss, Halme, Hietanen-Peltola & Ståhl 2017, 5). Osa kiusaamisen vastaisista toimenpideohjelmissa ovat koulun itselleen kehittämiä ohjelmia, osa puolestaan tarkoitukseen kehitettyjä toimenpideohjelmia. Koulujen omien keinojen vaikuttavuudesta on yleensä vähän näyttöä, vaikka näytön kerääminen on suositeltavaa (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 30.)

Ttofi ja Farrington (2009, 9) analysoivat systemaattisessa katsauksessaan 44:tä koulumaailmaan pohjautuvaa kiusaamisen ehkäisemishjelmaa. Meta-analyysin keskeisimpiä löydöksiä oli, että monet ohjelmista oli rakennettu yleisiin ajatuksiin kiusaamista vähentävistä tekijöistä. Ne eivät siis pohjautuneet empiirisesti todistettujen teorioihin kiusaamisesta, kiusatuksi joutumisesta ja kiusaamistapahtumista. Hawley ja Willifordin (2015, 4) mukaan monista kiusaamisen vastaisista ohjelmista puuttui selkeästi artikuloitu, ymmärrettävä ja yhtenevä teoreettinen viitekehys. Ttofi ja Farringtonin (2011, 43-44) meta-analyysi kiusaamisen vastaisen toimenpideohjelmien toimivuudesta kiusaamisen vähentämisessä osoitti kuitenkin, että ohjelmat saattavat vähentää kiusaamista koulussa 20-23 prosenttia ja kiusatuksi tulemisen kokemusta jopa 17-20 prosenttia.

Jotkut yksittäiset ohjelmat kuten Norjan Olweus Bullying Prevention Programme eli OPBPP-ohjelma ja Suomen KiVa-ohjelma vähensivät kiusaamista ja kiusatuksi tulemisen kokemusta jopa 40-50 prosenttia joissakin ikäryhmissä (Smith, Salmivalli & Cowie 2012, 434). Ohjelmista parhaimmat tulokset kiusaamisen vähentämisessä ja kiusatuksi joutumisessa olivat ne, joihin sisältyivät vanhempien tapaaminen tai koulutus, kurinpidolliset menetelmät, ja oppilaisiin ja opettajiin kohdistuvat pitkäkestoiset ja intensiiviset ohjelmat. (Ttofi & Farrington 2009, 81-82.)

Suomessa käytetään useita erilaisia kiusaamisen ennaltaehkäisyohjelmia. Tunnetuimpia niistä lienee edellä mainittu KiVa koulu -ohjelma. KiVa Koulu on Turun yliopistossa kehitetty kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma, joka on Suomen lisäksi käytössä useissa eri maissa. KiVa Koulu -ohjelma muuttui syksyllä 2016 lisenssimaksuiseksi. (KiVa koulu 2017.) KiVa Koulu -ohjelma jakaantuu yleisiin ja kohdennettuihin toimenpiteisiin. Yleiset toimenpiteet pyrkivät vaikuttamaan koko ryhmään, ja muokkaamaan kaikkien oppilaiden tietoisuutta ryhmän vaikutuksesta kiusaamiseen. Ohjelma pyrkii vähentämään kiusaamista tällä tavalla. Keskeisiä menetelmiä ohjelmassa on oppitunnit, joissa käsitellään kiusaamisen vastaisia teemoja. Kohdennetut toimenpiteet tarkoittavat aikuisten välitöntä puuttumista kiusaamiseen, sekä avun ja tuen tarjoamista kiusaamisen osapuolille. Koulun KiVa-tiimi selvittää esiin tulleet pidempiaikaiset ja systemaattiset kiusaamistapaukset. Vähemmän systemaattisissa kiusaamisissa opettaja voi puhutella kiusaajaa. KiVa-tiimille tulevia tapauksia varten ohjelmaan on kehitetty keskustelumalli. (Salmivalli 2010, 144-150.)

Kohdennetussa toimenpiteessä on käytettävissä kiusaamisen selvittelyyn valmistettu lomakepaketti. Kun kiusaamisepäily tulee jonkin aikuisen tietoisuuteen, hän tekee alkuselvityksen. Sitä käyttäen päätetään, onko kyseessä yksittäinen konfliktitapaus vai KiVa-tiimin selvitettäväksi tarkoitettu systemaattinen ja toistuva kiusaamistapaus. Tiimin käsittelyyn tulevia tapauksia varten on lomake, jota käytetään apuna kiusatun kanssa keskustelussa. Lomakkeessa käydään läpi, ketkä ovat kiusanneet, milloin, miten usein, millä tavalla, ja miten tapahtunut on kehkeytynyt. Lomakkeesta saatujen tietojen pohjalta tiimi informoi tapaukseen liittyvien oppilaiden opettajia ja vanhempia. Saatuaan tiedon kiusaamisesta, kiusatun opettaja käy luokkalaisten kanssa keskustelun, jonka sisältö kirjataan lomakkeeseen. (KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketti 2015.)

Kiusatun kanssa keskustelun jälkeen tiimi juttelee pääkiusaajan sekä kiusaamista tukeneiden oppilaiden kanssa. Keskustelusta kirjataan mitä on todettu tai sovittu kiusaamisen jatkosta. Keskustelut tulisi toteuttaa peräkkäin niin, että ne tulisivat kiusanneille oppilaille yllätyksenä. Sen jälkeen tiimi keskustelee kaikkien kiusaamiseen osallistuneiden oppilaiden kanssa, ja lomakkeeseen kirjataan muistiinpanot keskustelusta. Tiimi käy seurantakeskustelun kiusatun oppilaan kanssa sovittun ajan kuluttua, ja tarkoitus on todeta kiusaamisen nykytilanne. Kiusaaminen voi olla loppunut, vähentynyt, ennallaan tai lisääntynyt. Yhteisessä seurantakeskustelussa kiusaajien ja kiusatun kanssa keskustellaan yhteisesti tilanteesta, ja sovitaan mahdolliset jatkotoimenpiteet. (KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketti 2015.) Kiusaaminen voi olla muuttanut muotoaan esimerkiksi fyysisestä väkivallasta sanalliseen kiusaamiseen. Seurannan myötä voidaan puuttua muuttuneeseen kiusaamiseen.

Vuoden 2015 Kouluterveyskyselyssä peruskoulun 8.- ja 9. luokkalaisista 59 prosenttia koki aikuisten varmistaneen kiusaamisen loppuneen puuttumisen jälkeen. Kiusaaminen voi jatkua ensimmäisen puhuttelun tai puuttumisen jälkeen, minkä vuoksi systemaattiseen seurantaan on oltava yhtenevät käytännöt. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 29.) Lapset voivat jättää kertomatta kiusaamisesta, jos he pelkäävät kiusaamisen pahentuvan tai kiusaamisen kohteen vaihtuvan. Aikuisten vastuulla on varmistaa, ettei näin käy, minkä vuoksi systemaattinen seuranta on tärkeää.

Muita kiusaamisenvastaisia toimenpideohjelmaa ovat muun muassa vaakamalli ja Pikasin keskustelumalli. Vaakamalli on näkemys hyvinvoinnin rakentamisesta ja yhteisöllisyyden luomisesta. Malli perustuu tutkimukseen kiusaamisesta yhteisön ilmiönä. Vaakamallissa koulu yhteisö on mukana hyvinvoinnin kehittämisessä. Koulun henkilökunta tukee toisiaan sitouttaen yhteiseen ja samojen tavoitteiden mukaiseen toimintaan. Yhteisön moniammatilliset toimijat sitoutetaan yhteisen päämäärään. Vaakamallin lähtökohtana on ajatus, että kiusaamisen ennaltaehkäisy ja yhteisöllisyyden kehittäminen ovat osa opettajan normaalia arjen työskentelyä. (Hamarus 2011.)

Vaakamallissa kiusaamiseen puuttuessa vahvistetaan samalla kiusaamisen ennaltaehkäisyä luokkaympäristössä. Kiusaamiseen puuttumisen osatekijöitä ovat kiusaamisen havaitseminen, puheeksi otto, kiusaamistilanteen selvittely, ja seuranta. Ennaltaehkäisevän toiminnan puolesta ilmiön tiedostaminen ja yhteisön yhteinen ymmärrys kiusaamisesta ovat ennaltaehkäisevän toiminnan lähtökohta. Koulussa panostetaan kiusaamisen eettiseen tietoisuuteen, hyvinvoinnin luomiseen yhteisössä, ja johdon ja työyhteisön sitoutumiseen. Tavoitteellisuus, oppilaiden välisiin suhteisiin vaikuttaminen, luottamuksen luominen ja kulttuurinen arvostus sekä vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö ovat ohjelman periaatteita kiusaamisen ennaltaehkäisyssä (Hamarus 2008, 86-87.)

Pikasin keskustelumenetelmässä on kehitetty kaksi erilaista keskustelutapaa kiusaamistilanteiden selvittelyyn. Suggestiivisen käskyn menetelmässä aikuinen ottaa autoritaarisen otteen, ja osoittaa selvästi, ettei kiusaaminen ole hyväksyttävää ja että siitä on tehtävä loppu. Yhteisen huolen menetelmä on pehmeämpi lähestymistapa, ja siinä pyritään saaman aikaiseksi yhteinen jaettu huoli kiusatusta, ja tätä kautta vaikuttaa kiusaajan käytökseen. Menetelmän käyttöönotossa on huomioitava, että ohjelman käyttäjiltä vaaditaan erilaista, sympaattistakin

asenoitumista kohdatessa kiusaaja. Syyllistävä kuulustelu ei johda toivottuun lopputulokseen. (Salmivalli 2010, 76-77.)

Farsta-keskustelumenetelmä pohjautuu Pikasin keskustelumenetelmään, mutta Farsta-menetelmässä koululla on oma selvittelytiimi, joka käsittelee kiusaamistapaukset. Tiimi kerää tietoa kiusaamisesta, ja tapaa sen jälkeen kiusatun. Tämän jälkeen tiimi käy selvittelykeskustelun kiusaajien kanssa, ja myöhemmin mahdollisen lisäpuhuttelun. Seurantakeskustelu järjestetään 1-2 viikon kuluttua selvittelykeskustelusta. Vanhempiin ei aina olla yhteydessä, vaan tiimi arvioi tarpeen mukaan yhteydenoton vanhempiin. Kiusaamisen selvittely on tilannekohtaista, ja tiimillä on oma vapaa tapansa käsitellä kiusaamistapauksia. (Salmivalli 2010, 84.)

Kiusaamista voidaan lähestyä myös oppilashuoltoryhmän toimesta. Oppilashuoltoryhmä, jossa kouluterveydenhuolto on edustettuna, voi tehdä kokonaisvaltaisen suunnitelman kiusaamisasian selvittämiseksi silloin, kun lapsella on selviä psyykkisiä oireita, ja kun aiemmat toimenpiteet eivät ole johtaneet toivottuun lopputulokseen. Opettajan työparina voi toimia tällöin terveydenhoitaja. Lapsen yksilöllisen avun tarpeen arvio tapahtuu erikseen kiusaamisen selvittelystä, ja sitä voidaan käyttää psykiatrisen tutkimuksen tarpeen arvioimiseen. (Kumpulainen 2016b.)

Tehokkaimpia kiusaamiseen puuttumisen keinoja erilaisissa toimenpideohjelmassa ovat sellaiset, joissa pyritään vaikuttamaan kiusaamistilanteissa sivustaseuraajien toimintaan. Kuitenkin kiusaamistilanteen selvittelyssä kiusaaminen nähdään usein kiusaajan ja kiusatun välisenä toimintana. Kiusaamiskäyttäytymisen jatkumiseen vaikuttaa kuitenkin ryhmän muiden jäsenten toiminta. Oppilaat yleensä kokevat asettumisen kiusaamista vastaan hankalaksi. He kuvittelevat kaikkien muiden hyväksyvän kiusaamisen, eivätkä halua siksi puuttua siihen. (Pöyhönen 2013, 6-7, 22, 55-56.)

Pieni osa lapsista toimii aktiivisesti puolustajina kiusaamistilanteissa. Puolustaminen vaatii empatiaa, itseluottamusta, sosiaalista statusta, ja taitoa puuttua tilanteeseen. Kaikkien lasten vastuuttaminen kiusaamisen puuttumiseen vaatii ymmärrystä miten eri tavoin kiusattua voi tukea. Lasten valmiudet osoittaa toisilleen tukea vaatii aktiivista harjoittelemista ja tukea. Sosiaalista tukea edistävät keinot vaikuttavat ryhmän normeihin. Kiusattu lapsi ei saa leimautua puolustamisen myötä, eikä puolustanut lapsi saa tulla itse kiusatuksi. Kiusattuja lapsia auttavat ensisijaisesti hienovaraiset muiden lasten tarjoama sosiaalinen tuki, joita ovat

muun muassa viereen istuminen, kuunteleminen, tai kannustavan viestin lähettäminen. Jo yksi puolustaja lisää kiusattujen lasten hyvinvointia. (Pöyhönen 2013, 4-5, 18-19, 122.)

Luotaessa uusia kiusaamisenvastaisia ohjelmia, on tärkeää perustaa uuden ohjelman runko uusimpiin empiirisiin tutkimuksiin kiusaamisesta, kiusatuksi joutumisesta ja kiusaamiseen johtavista tekijöistä. Korkealaatuisten kiusaamisen vastaisten ohjelmien tulisi myös juurruttaa osaksi koulun kulttuuria laadukkaasti. Ohjelman korkeatasoisuudella on suuri merkitys, mutta niin on myös tavalla, jolla se otetaan käytäntöön. Ohjelmien tulisi myös olla läpinäkyviä niin, että niiden tuloksellisuus on empiirisesti mitattavissa. (Ttofi & Farrington 2011, 45.)

2.6.8 Kiusaamista torjuvien ohjelmien toimivuuden mittarit

Kiusaamisesta ja sen ehkäisemiseen tähtäävien ohjelmien toimivuudesta saadaan tietoa muun muassa terveystarkastuksista ja kiusaamistapausten selvittelyyn liittyvästä seurannasta. Kiusaamista koskevia laajoja aineistoja kerätään muun muassa kouluterveyskyselyssä (Kasvuympäristön turvallisuus 2018), ja WHO:n koululaistutkimuksissa (WHO-koululaistutkimus 2018). Kouluterveyskysely toteutetaan joka toinen vuosi kahdeksas- ja yhdeksäsluokille. Vuonna 2017 kysely järjestettiin myös neljäs- ja viidesluokkalaisille sekä heidän vanhemmilleen ensimmäistä kertaa (Kouluterveyskyselyt 2017). Kouluterveydenhuollon laajoista terveystarkastuksista laaditaan luokka- ja koulukohtaisia yhteenvetoja. Koulukohtaiset yhteenvedot antavat oppilaiden näkökulmasta tietoa muun muassa oppilaitosympäristön olosuhteista, kiusaamisesta ja häirinnästä, sekä terveystottumuksista ja oireilusta. Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon vastaanotoilla, sekä koulukuraattorien ja -psykologien asiakastyössä kertyy tietoa oppilaiden terveystottumuksista ja oireilusta. Kerätty tieto auttaa tunnistamaan ympäristön ja yhteisön vahvuuksia ja epäkohtia. (Hietanen-Peltola & Korpilahti 2015.)

Vuonna 2017 Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kouluterveyskyselyn sisältöä uudistettiin. Tietoa kerättiin aikaisempaa laajemmin nuorten arjesta, hyvinvoinnista ja avunsaannista (Kyselylomakkeet 2017). Uudistettuun kyselyyn lisättiin kysymys lapsen asuinpaikasta, minkä perusteella voitiin nyt raportoida lastensuojelulain (417/2007) mukaisesti sijaisperheiden, lastensuojelulaitokseen tai ammatilliseen perhekotiin sijoitettujen koululaisten hyvinvoinnista kansallisesti kattavan aineiston pohjalta. Näiden tulosten perusteella saadaan tietoa, miten

lastensuojelun ja koulun palveluja tulisi kehittää. (Ikonen, Hietämäki, Laakso, Heino, Seppänen & Halme 2017, 1.) Kouluterveyskyselyyn lisättiin kysymyksiä nuorten toimintarajoitteista. Tietoa kerättiin koko väestön tasolta toimintarajoitteisten nuorten hyvinvoinnista, terveydestä, koulunkäynnistä, osallisuudesta ja avunsaamisesta verrattuna muuhun saman ikäiseen väestöön (Kanste, Sainio, Halme & Nurmi-Koikkalainen 2017, 1). Tiedonkeruumenetelmät uudistettiin myös. Huoltajat pystyivät vastaamaan nettipalvelun kautta sähköisesti kyselyyn kertakäyttötunnuksilla (Kouluterveyskysely 2017b, 4).

Kiusaamista koskevat kouluterveyskyselyn kysymykset käsittivät yleensä kuluvan lukukauden tapahtumia. Kiusaamisen osalta kysyttiin, kuinka usein vastaajaa on kiusattu koulussa, ja miten usein vastaaja itse on osallistunut muiden kiusaamiseen. Lisäksi kysyttiin, oliko koululainen kertonut jollekin aikuiselle kiusaamisesta, ja mitä oli tapahtunut sen jälkeen. Vuoden 2015 yläkoulun kahdeksas- ja yhdeksäsluokille suunnatussa kyselyssä oli kysymys kiusaamista-vasta, eli oliko vastaajaa kohtaan tai oliko hän itse nimitelty, jättänyt huomiotta, fyysisesti satuttanut, loukannut sanoin tai internetin tai kännykän välityksellä (Kouluterveyskysely 2015, 3-4). Sen sijaan uudistetussa versiossa peruskoulun neljäs- ja viidesluokkalaisten kyselyssä oli syrjivään kiusaamiseen liittyvä kysymys: kuinka usein vastaajaa oli kiusattu ulkonäön, sukupuoleen, etnisen taustaan, vammaisuuteen, perheeseen tai uskontoon liittyvistä asioista (Kouluterveyskysely 2017b, 8-9). Sen sijaan kysymystä kiusaamistavasta ei ollut. Yläluokkien 2017 kyselyssä oli syrjivää kiusaamista käsittelevän kysymyksen lisäksi kiusaamistapaan liittyvä kysymys (Kouluterveyskysely 2017a, 6-8). Kouluterveyskyselyn tuloksista mainittiin johdannossa.

3 Opinnäytetyön tausta ja tavoitteet

Opinnäytetyön kohdeperuskoulussa oli aiemmin käytössä KiVa-ohjelman mukainen Kiusaamisen Vastainen tiimi, sekä ohjelman mukaiset lomakkeet ja toimintatavat. KiVa-ohjelma muutui lisenssimaksulliseksi syksystä 2016 lähtien (KiVa Koulu 2017), minkä myötä tämän opinnäytetyön kohdekoulu jättäytyi pois ohjelmasta. Samalla luovuttiin aiemmin käytössä olleista KiVa-ohjelman lomakkeista. Koululle tuli tarve oman lomakkeen luonnille. Kouluun perustettiin oma kiusaamisen vastainen tiimi, johon viitataan myöhemmin sanoilla tiimi tai kiusaamisen vastainen tiimi. Kiusaamisen vastaisen tiimin jäsen teki lomakkeen tiimin käyttöön, mutta lomaketta voitiin vielä kehittää. Opinnäytetyöntekijän kouluterveydenhuoltoon suuntautuvan harjoittelun aikana asia tuli puheeksi, ja lomakkeen tekemistä ehdotettiin opinnäytetyönä.

Laadittavan kiusaamisen selvittelylomakkeen tavoitteena on antaa koulun tiimille työkalu osaksi kiusaamisen vastaisia toimenpiteitä. Lomakkeen avulla kiusaamista voidaan selvittää, ja jatko-seuranta toteuttaa.

Tutkimuskysymys oli: mitkä ovat keskeiset asiat kiusaamisen selvittelylomakkeessa koulumaa-ilmassa?

3.1 Lomakkeen suunnittelussa käytettävät menetelmät

Opinnäytetyön tuote eli kiusaamisen selvittelylomake tehtiin käyttäen palvelumuotoilun ja laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Palvelumuotoilumenetelmä valittiin, koska se mahdollisti sellaisen tuotteen tekemisen, joka vastasi koulun tiimin tarpeisiin ja toivomuksiin. Palvelumuotoilumenetelmät olivat osoittautuneet mielenkiintoisiksi tavoiksi kehittää palveluita aikaisemmin terveydenhoitajakoulutuksen aikana. Palvelumuotoilumenetelmillä tuotteen kehittäminen on asiakaslähtöistä. Menetelmät mahdollistivat aikaisempien käytössä olleiden tuotteiden, niiden käytön ja käyttöympäristön tarkastelun. Laadullinen tutkimus valittiin, koska siinä käytettävät aineistonkeruumenetelmät mahdollistivat kiusaamisen selvittelytiimin käyttäytymisen ja toiminnan tutkimisen selvittelylomaketta suunniteltaessa ja rakentaessa.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijoiden tavoite on ymmärtää ihmisten käyttäytymistä ja toimintoja. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusongelmat keskittyvät henkilön kokemuksen ja käyttäytymisen paljastamiseen, tai kun halutaan paljastaa ja ymmärtää tiettyä ilmiötä. Laadullisen tutkimuksen tunnusmerkkejä ovat muun muassa hypoteesittomuus, narratiivisuus. (Eskola & Suoranta 1998, 6-13.) Laadullisessa tutkimuksessa kerätty aineisto on tutkijan itse tuottamaa tekstiä (Räsänen 2009). Kiusaamisen selvittelylomakkeen avulla käsitellään toimintatapoja ja -malleja, minkä vuoksi laadullinen tutkimus valikoitui lähestymistavaksi.

Laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää erilaisia aineistokeruumenetelmiä, kuten haastattelua tai havainnointia. Sillä ei saada tilastollisesti yleistettävää tietoa. Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteitä ovat muun muassa osallistujien vähäinen määrä, ja kysymykset, jotka

alkavat sanoilla mitä, miksi ja miten. Aineisto kerätään avoimella menetelmällä. Tutkimukseen osallistujat valitaan tarkoituksenmukaisesti, tavoitteena on ymmärtää osallistujien näkökulma tutkittavaan aiheeseen. (Kylmä & Juvakka 2007, 16, 31.) Puolistrukturoitu haastattelussa on mietitty haastattelun teemat, mutta lisäksi on muutamia tarkkoja kysymyksiä, jotka esitetään kaikille haastateltaville lähestulkoon samanlaisina. Se sopii tilanteisiin, joissa ei ole tarpeellista antaa suuria vapauksia haastattelutilanteessa haastateltaville. (Saaranen-Kauppinen & Puusniikka 2009, 56-57.) Puolistrukturoidulla haastattelu valittiin, jotta palvelutuotteen kohdistuvia toiveita voitiin ottaa huomioon lomakkeen työstämisessä.

Palvelumuotoilussa innovoidaan ja suunnitellaan muotoilun menetelmiä käyttäen palveluja, jotka ovat asiakkaan näkökulmasta hyödyllisiä, käytettäviä, haluttavia ja johdonmukaisia. Palvelut ovat tehokkaita ja tuloksellisia palvelun tuottajan näkökulmasta. Palvelujen suunnittelu on käyttäjälähtöistä. Sekä asiakas että organisaatio osallistuvat palvelujen suunnittelu-prosessiin. (Koivisto 2007, 78-79.)

Asiakasymmärryksellä tarkoitetaan tiedon keräämistä asiakkaan tiedostamattomista ja tiedostetuista tarpeista, sekä palveluntarjoajan liiketoiminnan tavoitteista ja palvelustrategiasta. Asiakasymmärrys auttaa havaitsemaan asiakkaan toiminnan syitä ja toimintatapoja. (Koivisto 2007, 72.) Asiakasymmärryksen hankkiminen voidaan toteuttaa havainnoinnilla. Tutkittavat havainnot voivat kohdistua tapahtumiin, käyttäytymiseen tai fyysiseen kohteeseen. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija on aktiivisessa roolissa havainnoitavassa toiminnassa, ei-osallistuvassa tutkija pitäytyy havainnoijana. Strukturoitu havainnointi edellyttää ongelman jäsentämistä ennen havainnointia, ja tutkimusongelmasta riippuvia luokittelujen laatimista. Strukturoimatonta havainnointia käytetään, kun halutaan mahdollisimman paljon ja monipuolista ennakkotietoa havainnoitavasta asiasta. Tällöin hyödynnetään tutkittavan ilmiön teoriaa, minkä avulla tehdään ennako-olettamuksia tutkittavassa ilmiössä, ja sen mukaan rekisteröidään havainnoidut seikat. (Saaranen-Kauppinen & Puusniikka 2009, 59-62.) Palvelumuotoilun aineistonkeruumenetelmänä havainnoinnin arvioitiin mahdollistavan sekä tiimin käyttäytymisen, selvittelytilanteissa lomakkeen käytön, ja lomakkeen käytössä ilmenevien asioiden tarkastelun. Havainnointi oli myös aikaisemmin opinnoista tuttu menetelmä, minkä vuoksi sen käyttäminen arvioitiin yksinkertaiseksi ja riittävän monipuoliseksi.

Ymmärryksen hankkimisen jälkeen on kiteyttämisen tai pohdinnan vaihe, jolloin jäsenetään asiakasymmärrystieto suunnittelutiedoksi, eli tehdään sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on laadullinen tutkimusmenetelmä, ja se tarkoittaa jo valmiiksi tekstimuotoista tai sellaiseksi

muutetun aineiston tarkastelua. Aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsivällä ja tiivistävällä otteella. Sisällönanalyysin avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus. Tutkittavasta ilmiöstä saadut tulokset kytketään ilmiön laajempaan kontekstiin, ja aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. Sisällönanalyysi voidaan tehdä aineisto- ja teorialähtöisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95-98.)

Tiedon analysointiin käytetty palvelumuotoilumenetelmä oli teemoittelu. Teemoittelulla laadullista aineistosta pyritään hahmottamaan tutkimusaineistossa esiintyviä keskeisiä aihepiirejä (Teemoittelu 2017). Teemoitetusta aineistosta nousee esiin samantapaisia teemoja, ja sen avulla on helppo vertailla erilaisten teemojen esiintymistä aineistossa (Eskola & Suoranta 2000, 174-175, 178). Analysoidusta tiedosta muodostetaan design draivereita eli suunnitteluohjureita. Suunnitteluohjurit ovat suunnittelua ohjaavia kiteytyksiä siitä mitä asioista palvelun tulee tarjota tai mihin tarpeeseen niiden tulee vastata. Suunnitteluohjureita on korkeintaan viisi ja ne kirjoitetaan kokonaisiksi lauseiksi. (Tuulaniemi 2011, 156-157.) Saadun tiedon rajaamisen ja analysoinnin jälkeen laaditaan suunnittelun tavoitteet ja suunnittelutavan linjaukset, sovitaan aikataulut ja työssä eteneminen. (Koivisto 2007, 73.) Teemoittelu valittiin helpottamaan havainnointitiedossa esiintyvien samankaltaisuuksien hahmottamista. Suunnitteluohjurit toimivat lomakkeen luonnissa perustana, mikä helpotti lomakkeelle asetettujen rajoitusten noudattamista.

Kun lähestymistapa on valittu, seuraa konseptoinnin vaihe. Konseptoinnin tarkoitus on kehittää vaihtoehtoisia ratkaisuja suunnitteluhaasteeseen organisaatioiden tavoitteiden ja asiakkaiden tarpeiden mukaisesti. Konseptointi voidaan jakaa ideointiin, eli uusien tai vaihtoehtoisten ideoiden ja ratkaisujen kehittämiseen, sekä seulontaan ja konkretisointiin, jolloin paras vaihtoehto valitaan, kehitetään ja kokeillaan vuorovaikutustilanteissa. Ideointia voidaan toteuttaa osallistuvilla, luovilla, avoimilla, visuaalisilla menetelmillä, kuten visualisoinnilla. Seulontavaiheessa arvioidaan ja yhdistetään tuotettuja palvelukonsepteja - ja ideoita. Tuotteen kehityksen ja tuotannon vaiheessa palvelukonseptit ja ideat havainnollisesti ja ymmärrettävästi pyritään kommunikoidaan tuotteen tilaajalle. Tarkoitus on konkretisoida tuote, jotta niitä voidaan arvioida ja niistä keskustella. (Koivisto 2007, 74-76.) Visuaalinen menetelmä valittiin, koska sen avulla omien toimintamahdollisuuksien havaitseminen käytännössä oli selkeää.

Konkretisoinnin menetelmiä ovat muun muassa palvelunäytteiden laatiminen tai mallikappaleen tekeminen. Mallikappaleella tarkoitetaan luonnosta parannusehdotuksesta, jolla on tarkoitus oppia lisää tekemisen kontekstista. Se auttaa tuomaan esille ongelmakohtia, ja tekee ideoista helpommin kommunikoitavia. Mallikappaleen luomisen luonteeseen kuuluu kokeileminen. Kokeilemisen pohjalta voidaan tarkastella muutoksien vaikutuksia ja ihmisten reaktioita niihin. (Espoon Sivistystoimi 2016, 37.) Mallikappaleen luominen valittiin menetelmäksi, koska se oli yksinkertaisin ja havainnollistavin tapa välittää oma visio lomakkeesta tuotteen tuleville käyttäjille. Se oli myös luonnollinen valinta visuaalisesti toteutetun suunnitelman esittämiseksi.

Palvelukonseptoinnin viimeisessä vaiheessa eli pilotoinnissa kehitettyä palvelua testataan, arvioidaan ja jatko-kehitetään. Tuotetta arvioidaan esimerkiksi ryhmähaastattelulla tai kyselylomakkeella. Toimivimman mallin löydettyä konsepti viimeistellään valmiiksi palvelutuotteeksi. Lisäksi laaditaan liiketoiminta-, markkinointi-, ja lanseeraussuunnitelma. Tuotteen käyttöönottoon luodaan työhjeet- ja tehtävään koulutus henkilökunnalle. (Koivisto 2007, 74-76). Tällä tavalla varmistettiin tuotteen käyttö tarkoituksenmukaisesti. Palautteenkeruun pohjalta lomaketta voisi vielä muokata käyttäjäystävällisemmäksi. Palaute kerättiin Likert-vastausasteikkoa hyödyntävällä kyselylomakkeella.

Likert-asteikossa on asenneväittämiä, jotka ilmaisevat myönteisiä ja kielteisiä asenteita tiettyyn kohteeseen. Vastaajat arvioivat asenteitaan esimerkiksi seuraavalla portaikolla: täysin eri mieltä- jokseenkin eri mieltä, jokseenkin samaa mieltä- täysin samaa mieltä. Tyypillisesti Likert-asteikossa on myös keskimäinen, neutraali, vaihtoehto. Neutraaliin vaihtoehtoon liittyy riski, että vastaaja valitsee helposti kyseisen vastausvaihtoehdon, jos ei pidä aihetta itseään kiinnostavana, ja voi tehdä asteikon analysoimisen ja siitä tehtävät johtopäätökset epämääräisiksi. (Vehkalahti 2008, 35-36.) Likert-asteikon käytön haaste on sanallisten järjestysasteikkojen laatimisen hankaluus, koska sanalliset ilmaisut tarkoittavat eri ihmisille eri asioita. Osa vastaajista haluaa ilmaista mielipiteensä hillitysti, ja toiset haluavat vastata ääri-vastauksilla. Vastaustilanteessa on oltava riittävästi vaihtoehtoja. (Mittaaminen: Muuttujien ominaisuudet 2007.) Likert-asteikkoisen kyselyn valittiin palautteenkeruun menetelmäksi, koska sen arveltiin yksinkertaisesti ja havainnollistavasti kuvaavan käyttäjien kokemuksia ja ajatuksia lomakkeen käytöstä. Se olisi vastaajille yksinkertainen täyttää.

3.2 Opinnäytetyöprosessi

Opinnäytetyö tehtiin yksin. Opinnäytetyön tekemisestä sovittiin tammi-helmikuussa 2017 kouluterveydenhoidonharjoittelun alkupuolella koulun terveydenhoitajan välityksellä esimieheltä. Tarkoituksena oli havaintojen ja aikaisempien lomakkeiden pohjalta luoda uusi lomake, joka vastaisi kiusaamisen selvittelyprosessissa tiimin tarpeisiin koululla. Koska opinnäytetyössä ei haastateltu koululaisia, ja harjoittelussa opinnäytetyöntekijää sitoi salassapitovollisuus, ei tutkimuslupaa haettu. Havainnoinnista sovittiin suullisella sopimuksella kouluterveyden harjoittelun alkupuolella, ja toteutettiin harjoittelun loppupuolella. Harjoittelun alkupuolella kouluterveydenhoitajalta saatiin aikaisemmin käytössä olleita kiusaamisen selvittelylomakkeita kahden vuoden takaa, joissa kaikki henkilöivät tiedot oli mustattu.

Reilu viikko lomakkeiden saannin jälkeen havainnoitiin kahta kiusaamisenselvittelytapaa, yhtä alakoululaisiin ja yhtä yläkoululaisiin kohdistuvaa kiusaamisen selvittelyä. Ennen ensimmäistä havainnointia tiimin jäseniä haastateltiin heidän toiveistaan ja odotuksistaan lomakkeen suhteen. Tässä työssä poikkeuksellisesti tuotteen käyttäjä eli asiakas ja tuotteen käyttöönsä saanut organisaatio ovat sama taho, koulukiusaamisen selvittelytiimi. Koulun henkilökunnasta kiusaamisenselvittelijöinä toimivat terveydenhoitaja ja koulun opettaja.

Opinnäytetyötä tehtiin kouluterveydenhuollon harjoittelun aikana, minkä vuoksi useat opinnäytetyön etenemisen alueet olivat osittain päällekkäisiä ja nopeasti toistensa jälkeen tapahtuvia. Harjoittelun loppupuolella tavattiin terveyden edistämisen esimies ja hänen alaisensa, selvittelytiimin jäsen, yhteiseen palaveriin opinnäytetyön etenemisestä ja aikatauluista. Samalla allekirjoitettiin sopimus opinnäytetyön tekemisestä. Pääosa yhteistyöstä koulun kanssa toteutui koulun terveydenhoitajan kanssa sähköpostien välityksellä, sekä suullisesti harjoittelun aikana.

3.3 Tiedonkeruu havainnoinnin ja haastattelun menetelmillä

Ensimmäisessä tiedonkeruun vaiheessa lähtötilanteessa haastateltiin tiimin jäseniä siitä, millaisen työkalun he halusivat. Puolistrukturoidun haastattelun kysymykset olivat: mitä tiimin

omassa lomakkeessa olisi ollut jatkokehitettävää? Mitä he halusivat uuteen lomakkeeseen? Minkälaisen uuden lomakkeen tulisi olla? Mikä heidän omassa lomakkeessaan oli hyvää? Haastattelu toteutettiin ennen ensimmäistä havainnoitua kiusaamisen selvittelytilannetta.

Havainnoinnin ensimmäisessä vaiheessa kiusaamisen selvittelytilanteissa havainnoitiin miten tiimin jäsenet toimivat, käyttäytyvät ja miten he käyttivät käytössä olevaa selvittelylomaketta. Havainnointi tehtiin koululla kahdessa koulukiusaamisen selvittelytapauksessa kirjoittamalla vihkoon käsin näkemästä ja kuulleesta mieleen tulleita asioita lomakkeiden käytöstä, tiimin toiminnasta sekä kiusaamisen selvittelyprosessin etenemisestä. Havainnointi tehtiin kiusaamisen selvittelytiimin jäsenten vieressä tai välissä, jolloin pystyttiin havainnoimaan lomakkeiden käyttöä. Havainnoista muodostui havainnointikartta, jossa saman aihepiirin havainnot kirjoitettiin muiden havaintojen läheisyyteen paperilla.

Havainnoinnin toisessa vaiheessa arvioitiin saatuja, aiemmin koululla käytettyjä lomakkeita. Lomakkeita silmäiltiin ennen havainnointia, jotta nykylomakkeiden työstäminen voitiin ottaa huomioon havainnoinnin aikana. Saadut lomakkeet olivat KiVa Koulu-ohjelman mukaiset selvittelylomakkeet, joihin viitataan nimellä KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketti (2015), sekä tiimin lomake (2017). KiVa Koulu-ohjelman mukaiseen ohjausmateriaaliin ei ollut mahdollista tutustua tiedonkeruun vaiheessa, joten lomakkeiden arviointi rajoittui saatavilla oleviin lomakkeisiin.

Havainnointiin saatiin neljä kappaletta KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketteja (2015), sekä yksi täyttämätön kappale tiimin lomaketta (2017). KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketteja (2016) havainnointiin ensin, ja sen jälkeen tiimin lomake (2017). Yhtä KiVa Koulu-ohjelman (2016) mukaisesta lomaketta ei oltu käytetty kiusaamisen selvittelytapauksen kirjaamiseen, joten se jätettiin pois havainnoinnista. Lomakkeiden arviointi tehtiin opinnäytetyöntekijän kotona kirjoittamalla tietokoneella Word-tiedostoon lukeman perusteella saatua tietoa. Havainnot kirjoitettiin ranskalaisin viivoin mieleen tulleessa järjestyksessä, minkä jälkeen ne käytiin läpi ja ryhmiteltiin leikkaa ja liimaa- toiminnolla. Lomakkeita arvioitiin ja teemoiteltiin vertaamalla niiden sisältöä, täyttöä, täyttämättä jättämisistä, tilankäyttöä, ja lomakkeen funktiota kiusaamistilanteiden selvittelyssä. Kolmannessa vaiheessa arvioitiin näitä kahta eri lomakekokonaisuuksia keskenään, kirjoittamalla tietokoneella Word-tiedostoon niiden eroavaisuuksista eri kiusaamisenselvittelyprosessin vaiheessa. Neljännessä vaiheessa saadut havainnot koottiin yhteen ja vertailtiin lukemalla Word-tiedostoilta lomakkeiden eroavaisuuksista ja kirjoittamalla niistä Word-ohjelmalla.

3.3.1 Kiusaamistilanteiden havainnointi

Havainnoinnin ensimmäisessä tiedonkeruunvaiheessa koululla seurattiin kahta kiusaamisen selvittelytilanteen etenemistä kolmena eri päivänä. Ensimmäinen kiusaamistapaus oli tullut tietoon vanhemman yhteydenoton kautta Wilma-viestillä. Toisessa kiusaamistapauksessa, jota käsiteltiin kahtena eri havainnoinnin päivänä ja kiusaamisesta oli ilmoittanut eräs koulun opettajista. Näissä kahdessa kiusaamistilanteissa kiusattuja oli yhteensä kaksi, kiusaajia yhteensä neljä.

Kiusaamisen selvittelyprosessista havainnoitiin seuraavia asioita. Tilanteiden selvittelypaikat olivat luokkahuone ja terveydenhoitajan vastaanottohuone. Luokkakuvia käytettiin yhden kerran apuna kiusaajan tunnistamisessa. Kiusatun kanssa tilanteeseen puuttumisesta sovittiin yhden kerran havainnoinnin aikana. Sopimukseen sisältyi kiusatun suullinen suostumus vanhemmille ilmoittamisesta ja kiusaajien kanssa kiusaamisasiasta keskustelemisesta. Tiimi kysyi molemmista tapauksista yhteenlaskettuna viisi kertaa, milloin kiusaaminen oli alkanut ja mikälaista kiusaamista oli tapahtunut. Yhden oppilaan kohdalla ei selvitetty, milloin hän oli itse alkanut kiusata kiusaamistilanteen uhriosapuolta. Kiusaamisen lopettamisesta ja jatkosanktioista keskusteltiin yhteensä kuusi kertaa. Kullekin kiusaajalle ilmoitettiin yhteydenotosta heidän vanhempia ja luokanopettajiaan neljä kertaa havainnoinnin aikana.

Tiimin omaa lomaketta käytettiin selvittelytilanteissa. Lomakkeeseen tiimi kirjasi asioiden ilmaantuessa lomakkeen eri kohtiin eri järjestyksessä kuin miten lomake oli rakennettu. Yhtä lomaketta käytettiin kaikkien yhden kiusaamistapauksen osapuolten kanssa keskusteluun. Vanhemmille tai luokanopettajalle ilmoittamisesta ei merkitty kiusaamisen selvittelylomakkeeseen. Toinen tiimin jäsen toimi pääasiallisena haastattelijana selvittelytilanteessa, toinen pääasiassa kirjoitti lomakkeeseen käsin. Kiusaajat ja kiusatut olivat aina pöydän yhdellä puolella tiimin jäsenten ollessa toisella. Tiimi välitti voimakkaan kielteisen suhtautumisen kiusaamiseen sanavalinnoillaan, kuten ”koskaan” ja ”viimeinen kerta” 13 kertaa. Kiusaamistilanteiden jälkeen tiimin jäsenet keskustelivat keskenään ajatuksiaan kiusaamistapauksista, tästä ei kuitenkaan kirjattu ylös havaintoja.

3.3.2 Lomakkeiden havainnointi

Havainnoinnin toisessa tiedonkeruun vaiheessa havainnoitiin ja vertailtiin tiimin lomaketta (2017) ja Kiva Koulu-ohjelman lomakepakettia (2015). Kiva Koulu-ohjelman lomakepaketti (2015) koostui kuudesta lomakkeesta. Lomakkeista tehtiin seuraavia havaintoja. Alkuselvityksessä seulontalomakkeeseen kirjattiin kiusaamisesta ilmoittamisen päivämäärä kaikissa kolmessa kiusaamistapauksesta. Kaikissa tapauksissa kiusaamisesta ilmoittanut oli kirjattu merkittävällä ammatti. Kiusaamisesta ilmoittanut merkittiin ja vaihtoehdot olivat kiusattu itse, kiusatun koulutoveri, kiusatun vanhemmat, opettaja, tai muu taho. Kiusatun henkilöllisyys ja luokka-aste, kiusaamisen muoto konkreettisin esimerkein ja tarkentavat kysymykset kiusaamisen kestosta ja toistuvuudesta oli kirjattu lomakkeeseen. Aktiivisten kiusaajien nimitiedot merkittiin lomakkeeseen. Näihin kaikkiin kohtiin oli kirjoitettu kaikissa lomakkeissa. Kahdessa lomakkeessa kolmesta ei oltu kirjattu, miten kauan kiusaamista oli kaiken kaikkiaan jatkunut. Kerätyn tiedon pohjalta tilanne oli konflikti tai riita lasten välillä, väärinkäsityksiin perustunut loukkaantuminen, yksittäinen kiusaamistilanne, tai toistuva kiusaaminen. Kahdessa lomakkeessa asia oli merkitty. Lomakkeeseen merkittiin tilanteen selvittelijä, eli opettaja keskustelemalla kiusaamiseen osallistuneiden oppilaiden kanssa ja olemalla tarvittaessa yhteydessä huoltajiin, tai selvittelytiimi. Asiasta oli merkitty kahdessa lomakkeessa kolmesta.

KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketin (2015) toista lomaketta käytettiin kiusatun haastatteluluun. Kiusaamistapahtumien kuvausta ei kirjattu yhdessäkään tapauksessa. Lomakkeeseen kirjattiin kiusaajat kahdessa tapauksessa kolmesta. Kiusattuja puolustaneiden nimet oli merkitty yhdessä tapauksessa kolmesta. Kiusaamistyyppien seulontaan oli rasti-ruutuun tyyppisesti kymmenen erilaisen kiusaamismuodon vaihtoehtoa, mikä oli täytetty kaikissa kolmessa lomakkeessa. Kiusaamisen esiintymismäärä, edellinen kiusaamiskerta ja kiusaamisen kokonaiskesto oli merkitty kaikissa kolmessa tapauksessa. Luokanopettajan informoimisesta kiusaamisesta oli jätetty kirjaamatta yhden kerran kolmesta tapauksesta. Luokanopettajan keskustelusta kiusattuja tukemaan valittujen luokkatovereiden kanssa oli muutama rivi tilaa, mutta asiasta ei oltu kirjattu yhdessäkään tapauksessa. Huoltajiin oltiin yhteydessä kaikissa kolmessa tapauksessa, mutta yhteydenottotapaa ei merkitty yhdessä tapauksessa kolmesta.

KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketin (2015) kolmas lomake oli kiusaajien yksilöhaastattelulomake. Yhteen lomakkeeseen koottiin kaikkien kiusaajien näkemys kiusaamisesta. Lomakkeessa oli tilaa neljän kiusaajan kanssa keskusteluun, vaikka seulontalomakkeessa nimettyjä aktiivisia kiusaajia oli kuusi. Yhdessä kiusaamistapauksessa yksilökeskusteluista ei oltu kirjattu

mitään. Toisesta tapauksesta oli kirjattu vain kiusaajien nimi- ja luokkatiedot. Kolmanteen oli kirjattu kahden kiusaajan nimi- ja luokkatiedot, mutta vain yhden keskustelun sisältö. KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketin (2015) neljäs lomake oli yhteiskeskustelulomake kiusaamista-pauksen kiusattujen ja kiusaajien kanssa keskusteluun. Lomakkeeseen merkittiin päivämäärä sekä yhteiskeskustelun sisältö. Tilaa yhteiskeskustelusta kirjoittamiseen oli lähes koko A4-sivun verran. Lomakkeeseen kirjattiin, mitä oli sovittu kiusaamisesta kaikkien osapuolten välillä. Vain yhdessä tapauksessa oli kirjattu yhteiskeskustelun sisällöstä.

KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketin (2015) viides lomake oli kiusatun seurantakeskusteluun käytettävä lomake. Lomaketta käytettiin tietyn ajan kuluttua puuttumisen jälkeen. Lomakkeeseen merkittiin, oliko kiusaamisen tilanne ennallaan, vähentynyt, lisääntynyt tai loppunut. Lomakkeella oli tilaa muistiinpanoille lähes koko A4-arkin verran. KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketin (2015) kuudetta lomaketta käytettiin seurannan yhteiskeskusteluun, johon osallistuivat tiimin ohella kiusaajat, sekä kiusattu. Kiusatun osallistumisesta voitiin erikseen merkitä, jos hän oli osallistunut. Tähän lomakkeeseen kirjattiin seurantakeskustelun sisällöstä, sekä toteamukset yhteisesti kokonaistilanteesta, mahdollisista jatkotoimenpiteistä, sekä kirjattiin mahdolliset muistiinpanot asiasta. Kumpaakaan lomaketta ei oltu käytetty yhdessäkään kolmesta tapauksesta.

3.3.3 Havainnoinnin yhteenveto

Ensimmäisen tiedonkeruun pohjalta, eli tiimin haastattelusta, voitiin tehdä seuraava yhteenveto. Kiusaamisen selvittelylomakkeen tuli olla yksisivuinen. Tiimin mukaan heidän omasta lomakkeestaan puuttui kohdat vanhemmille ilmoittamisesta. Nyt tehtävän uuden lomakkeen tuli olla lyhyt ja ytimekäs. Heidän lomakkeensa oli onnistunut KiVa-lomakkeeseen verrattaessa toiston vähentämisessä ja ytimekkyydessä. Tiimin kiusaamistapausten selvittely oli vielä paljolti KiVa-ohjelman mukainen, koska ohjelmasta jättäytymisestä oli kulunut vain joitakin viikkoja. Ero aikaisempaan käytäntöön oli, että tiimi selvitti kaikki kiusaamistapaukset, eikä vain toistuvia kiusaamistapauksia.

KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketissa (2015) samat kysymykset toistuivat eri lomakkeissa, kuten kiusaajien identifiointia, kiusaamistyyppiä, tapauksesta ilmoittanutta henkilöä koskevat

kysymykset. Toistuvat kysymykset lisäävät lomakkeiden työstämistä ja työstämiseen kuluva aikaa. Useiden kysymysten alla oli runsaasti tilaa tapauksista kirjoittamiseen, eikä tila tullut hyödynnetyiksi. Useat kohdat jäivät täyttämättä. Joidenkin kysymysten syy jää ilman lomakkeiden käyttöönottomateriaalia epäselväksi. Luokanopettajalle ilmoittamisen ja kiusattua tukemaan valittujen oppilaiden ja opettajan välisestä keskustelusta ei oltu merkitty lomakkeeseen, joten keskustelua ei ainakaan merkitty kiusaamisen selvittelylomakkeille. Seurannan yhteiskeskustelulomakkeeseen voitiin erikseen merkitä, jos kiusattu oli mukana keskustelussa. Tämä osoittanee, ettei kiusaajan läsnäolo ollut välttämätöntä seurantakeskustelussa.

Lomakkeissa ei oltu selvitetty keiden kiusaamistapaukseen liittyvien oppilaiden vanhemmille ja luokanvalvojille asiasta oli ilmoitettu, vaan lomakkeessa oli opettajaa yksilöimättä kohta ilmoittamisesta opettajalle. Voidaan olettaa, että kyseessä oli oppilaan luokanvalvoja. Kuitenkin tilanteissa, joissa on useita kiusaajia useista eri luokista, voi olla tarpeen kirjata opettajien nimet jälkipuinnin ja yhteydenoton helpottamiseksi. Vanhemmille ilmoittamisen tavasta ei ollut merkintää, vaikka tavan merkitseminen voi helpottaa seurantaa. Esimerkiksi puhelinsoitoista ei välttämättä kirjata, mutta Wilma-viestein sovitut asiat jäävät keskusteluhistoriaan. Poliisille ilmoittamisesta ei ollut kohtaa, vaikka Kiva-ohjelman lomakkeissa on lueteltu vakaviksikin taipuvia kiusaamisenmuotoja kuten omaisuuden rikkominen.

Tiimin lomakkeessa (2017) oli kohta kiusaamisesta ilmoittamisen päivämäärälle. Kiusatun oppilaan nimi- ja luokkatiedot, kiusaamisesta ilmoittaneen henkilön, ja kiusaamistapausta selvittäneiden tiimilaisten nimet kirjattiin lomakkeeseen. Kiusaajia voitiin nimetä kolme lomakkeelle. Kiusaamistapahtumaan kirjattiin sekä kiusaajan että kiusatun näkemykset. Lomakkeeseen kirjattiin, mitä on sovittu jatkosta. Viimeinen kohta käsitteli seurantatapaamista, minkä sisällölle on muutama rivi tilaa.

Tiimin lomake (2017) toimi kiusaamisen selvittelytapauksissa muistilistan tavoin. Se oli pelkistetty ja yksisivuinen verrattuna KiVa Koulu-ohjelman lomakepakettiin (2015). Siinä ei ollut kiusaamisasian eteenpäin ilmoittamisesta opettajille tai vanhemmille toisin kuin KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketissa (2015). Tiimin lomake (2017) ohitti seulontavaiheen verrattuna lomakepakettiin (2015). Ennen kiusaamistapausten ohjautumista tiimille oli jo ratkaistu, kenen on selvitettävä kiusaamistapausta, eikä tätä kirjattu ylös. Sovittujen toimintatapojen jatkoseurantojen toteutumiseksi ei ollut päivämääriä. Kiusaamistapahtuman kuvauksesta kirjattiin sekä kiusatun että kiusaajien näkemys samaan kohtaan, kun KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketissa (2015) kaikkien osapuolten näkemykselle oli erikseen tilaa. Tiimin lomakkeessa (2017)

ei oltu yksilöity kiusaamismuotoja verrattuna KiVa Koulu-ohjelman lomakepakettiin (2015). Luokanvalvojien ja kiusattua tukevien oppilaiden tai koko luokan kanssa käyty keskustelusta ei myöskään merkitty selvittelylomakkeeseen. Jatkoseuranta jää myös kirjaamatta lomakkeeseen, vaikka seurantatapaaminen siihen merkittiinkin. KiVa koulu- lomakepaketti (2015) oli vaativa ja laaja-alainen täyttää, ja vaatii enemmän aikaa kuin Tiimin lomake (2017).

3.4 Havainnointitiedon kiteyttäminen

Lomakkeesta saatujen havaintojen perusteella voitiin nostaa esiin seuraavia teemoja: ketä kiusataan, ketkä kiusaavat, millä luokka-asteilla kyseiset oppilaat ovat. Teemoiksi voitiin nostaa tapahtuman kuvaus, tapahtumien kesto ja systemaattisuus. Lomakkeissa oli kohta kiusaamista ilmoittamisesta lasten huoltajille tai opettajille, sekä jatkoseurantatapaamisen ajankohta.

Asiakasymmärryksessä hankitun aineiston pohjalta luotiin seuraavat suunnitteluohjurit haastattelussa esiin tulleiden asioiden ja lomakkeiden vertailussa esiin nousseiden ajatusten perusteella:

1. Lomakkeen on oltava yksisivuinen, ei kaksipuolinen.
2. Lomakkeessa on oltava tieto siitä, kenelle kiusaamistapauksesta on ilmoitettu, ja miten ilmoitus on tehty
3. Lomakkeessa on huomioitava sosiaalisen median ja internetin välityksellä tapahtuvaa kiusaamista.

Vanhemmille ilmoittamisen voidaan ajatella mahdollistavan vanhempien puuttumisen kasvatusten menetelmillä, sekä tuen tarjoamisen lapselle. Nuorten välinen yhteydenpito sosiaalisen median palveluiden kautta lisää riskiä loukkaavan viestinnän ja verkkokiusaamisen esiintymiselle (Kettunen 2014, 5). Tiimi halusi kiusaamisen vastaisessaan työssään edelleen käyttää lomaketta työskentelyn välineenä. Lomakkeen tuli olla yksisivuinen, koska siihen mahtuisi riittävän tiiviisti oleellinen kiusaamisen selvittelyssä ja jatkoseurannassa. KiVa-ohjelman lomak-

keissa oli useita itseään toistavia kysymyksiä, jotka jäivät tiimiltä käyttämättä. (Terveydenhoitaja 2017b.) Lomake ei kuitenkaan saanut olla tiimin työskentelytavat huomioiden liian strukturoitu, koska se toimi kiusaajan ja kiusatun kanssa käydyn keskustelun runkona ja tiedonkeruumenetelmänä. Lomakkeet arkistoitiin käytön jälkeen päivämäärän mukaan terveydenhoitajan huoneessa olevaan suljettuun kaappiin, josta ne tarvittaessa haettiin.

Ideoiden luomisessa käytettiin mukaelmaa palvelumuotoilun questorming-tekniikasta. Questorming-menetelmällä pyritään ratkaisuideoiden esiintuomisen sijaan tuottamaan kysymyksiä, tarkoituksena määritellä parhaat kysymykset ongelmanratkaisemiseksi (Espoon sivistystoimi 2017, 26). Kysymykset nousivat esiin lomakkeen visuaalisen suunnittelun aikana opinnäytetyöntekijälle, kun pohdittiin, miten saataisiin oleellinen tieto tiivistettyä omalle lomakkeelle. Kysymysten perusteella havainnoinnista saatua tietoa voitiin katsoa hieman erilaisesta näkökannasta ja täten tiivistää ja yhtenäistää lomakkeen kysymyksiä tilan säästämiseksi lomakkeella. Tekniikan käyttämisestä oli hyötyä, koska opinnäytetyöntekijälle luonteenomaista on monimutkaistaa asiat yksinkertaistamisen sijaan, ja kysymysten tekeminen auttoi yksinkertaistamaan asioita.

Lomakkeen suunnittelussa tuotetut ydinkysymykset olivat seuraavat. Mitä kaikkea tietoa voi tiivistää yhteen kysymykseen? Miten jokaisen selvittelytapauksen oppilaan huoltajille ja luokanvalvojille tieto kiusaamisesta merkitään lomakkeeseen? Mikä on oleellista ottaen huomioon tilan rajallisuus? Miten jatkotoimenpiteiden seurannasta voitiin merkitä lomakkeeseen?

3.5 Mallikappaleen tekeminen

Mallikappaleen tekemisessä questorming-kysymysten ja suunnitteluohjureiden pohjalta hahmoteltiin visuaalisesti piirtämällä tiimin lomakkeen päälle oman versio lomakkeesta. Luonnosta työstettiin tällä tavalla, koska se havainnollisti yksinkertaisesti tilankäyttöön liittyvät tekijät. Lomakkeen visuaalisessa suunnittelussa haasteellisinta olikin tilankäyttö, mutta lomakkeen ulkonäön muuttamisella ja fonttikoon muuttamisella valitut kysymykset saatiin lomakkeeseen. Mallikappaleessa haluttiin käyttää fonttikokoa 14 lukukokemuksen parantamiseksi, mutta tilanrajoituksen vuoksi päädyttiin fonttikokoon 12.

Lomakkeen sisällön valinta tehtiin tärkeysjärjestyksessä. Vähäisen tilan vuoksi siitä jätettiin useita kysymyksiä. Poisjätetyt kysymykset olivat, mitä fyysisiä, psyykkisiä ja aineellisia haittoja kiusaamistilanteesta aiheutui kiusatulle? Mitä aineellisia haittoja aiheutui ympäristölle tai koulun tilalle? Ohjataan kiusattu/kiusaaja koulukuraattorille? Ilmoitetaanko lastensuojeluun? Mitä tukitoimia järjestetään kiusatun hyväksi? Miten tuetaan kiusattua? Miten tuetaan kiusaajaa? Ohjataan osapuolet lääkäriin? Kohdistetaanko luokkaan interventio? Mitä tukitoimia tulisi kohdistaa luokalle, jossa kiusaamista on tapahtunut?

Lomakkeeseen kirjataan päivämäärät eri selvittelytilanteiden vaiheisiin, ja niiden avulla voidaan arvioida kiusaamisen kehittymistä, muuttumista ja loppumista. Päivämäärien lisäyksen tarkoitus on helpottaa seurantatapaamisten ajankohtien sopimista. Kiusaamista selvittelevät henkilöt nimetään. Se mahdollistaa seurantatapaamisessa ja mahdollisissa lisätutkimuksissa samojen työntekijöiden jatkamisen kiusaamisen selvittelyssä.

Lomakkeeseen kirjataan kiusatun oppilaan ja kiusaajien nimet ja luokat, mikä mahdollistaa jatkossa kiusaamisen seurannan. Lomakkeessa on kohdat opettajalle ja huoltajille ilmoittamista ja ilmoitustapaa varten. Opettajalle ilmoittaminen mahdollistaa kiusaamisen huomioiden luokassa, sekä opettajan ja luokkalaisten välisen keskustelun kiusaamisesta (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 24). Vanhemmille ilmoittaminen mahdollistaa kiusatun tukemisen, ja kiusaajien vanhemmille kasvatukselliset toimenpiteet kotona, sekä jatkoseurannan.

Systemaattisen ja pitkäkestoisen kiusaamisen selvittämiseksi lomakkeessa kysytään miten kauan ja kuinka monta kertaa kiusaamista on tapahtunut. Tämä on tärkeä tietää, koska pitkäkestoinen kiusaaminen voi johtaa erilaisiin kehityksellisiin haasteisiin ja jopa syrjäytymiseen (Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2017a). Kiusaamisen laajuuden tiedostaminen mahdollistaa tuen tarjoamisen esimerkiksi terveydenhoitajan vastaanotolla. Kiusaamistapahtumasta kirjataan sekä kiusatun että kiusaajien näkemykset. Kiusaamista luokitellaan erilaisilla kategorioilla, jotta voidaan tarvittaessa seurata kiusaamistyylin muuttumista, ja huomioida se koulun kiusaamisenvastaisessa toiminnassa. Lomakkeessa on kohta poliisille ilmoittamisesta, jonka tarkoitus on muistuttaa monien kiusaamistyylien lainvastaisuudesta ja johtaa harkitsemaan poliisiin yhteydenottoa. Monet kiusaamistavat voivat täyttää rikoslain (39/1889) sisältämiä rikoksen tunnusmerkistöjä ja oppilaiden aiheuttamasta väkivallasta tulisi ilmoittaa poliisiviranomaisille (Mäntylä, Kivelä, Ollila & Perttola 2013, 61).

Lomakkeeseen kirjataan mitä on sovittu kiusaamisen jatkoista kiusaajien kanssa. Seurantatapaaminen pidetään sovittun ajan kuluttua selvittelystä. Seurantatapaamisen sisällöstä kirjataan lomakkeeseen. Lomakkeessa on myös kohta, johon voi kirjata muuta huomioitavaa kiusaamistapauksesta. Seurantatapaamisten tarkoitus on huomioida kiusaamisen nykytilanne, koska kiusaaminen voi jatkua ensimmäisen intervention jälkeen (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 29).

Mallikappaleen suunnittelun jälkeen lomake tehtiin Word-ohjelmalla. Word-ohjelman käyttö lomakkeen muotoilemisessa oli haasteellista puutteellisen Word-osaamisen vuoksi. Se oli kuitenkin käytettävissä olevista ohjelmista yksinkertaisin ja käyttäjälle tutuin vaihtoehto. Lomakkeen visuaalisessa toteutuksessa kokeiltiin joitakin netistä löytyviä lomakkeenluontiohjelmia, mutta ne olivat tarkoitukseen liian kyselylomakestrukturoituja.

3.6 Käyttökokemus ja tulokset

Opinnäytetyön tutkimukselliseen osuuteen oli tarpeen saada arvio lomakkeen toimivuudesta, minkä vuoksi tiimin käyttökokemusta kysyttiin arviointilomakkeella. Mallikappale lomakkeesta lähetettiin sähköpostitse tiimin arvioitavaksi. Arviointimenetelmä oli tässä vaiheessa avoin, tiimi sai kirjoittaa omat havaintonsa ja ajatuksensa lomakkeesta sähköpostitse. Kokeilun aikana lomaketta kokeilleet henkilöt ehdottivat sähköpostin välityksellä lisäideoita ja suosituksia tuotteen kehittämiseen. Ehdotukset liittyivät tilankäyttöön, kirjoitusvirheisiin, ja poliisille ilmoittamisen kohdan poisjättämiseen. Lomakkeen kokeiluversiosta saadun tiedon pohjalta tehtiin liitteessä 1 esitetty lomake. Lomake oli tiimin käytettävissä kuukauden. Kokeiluajan loppupuolella tiimille lähetettiin erikseen Likert-asteikkoa hyödyntävä käyttökokemuskysely, liitteessä 2.

Käyttökokemuskyselyn avulla selvitettiin, miten selvittelylomake vastasi tiimin tarpeita ja odotuksia, ja miten tiimi hyötyi lomakkeesta. Haluttiin selvittää, oliko lomakkeessa huomiodut asiat olennaisia, ja puuttuiko lomakkeesta jotakin, mitä arjen työssä tuli vastaan. Käyttökokemuskyselystä oltiin yhteydessä koulun yhdyshenkilöön sähköpostin välityksellä noin kaksi

viikkoa korjatun lomakkeen lähettämisen jälkeen. Käyttökokemuskyselyssä esitettiin väittämiä käyttäen Likert-asteikkoa, sekä väittämien perusteluja varten tilaa kirjalliseen vastaamiseen.

Likert-asteikkoinen lomake valittiin käyttökokemuksen arviointimenetelmäksi, koska se oli yksinkertainen menetelmä, eikä ajankäytöllisistä syistä haastattelua pystytty toteuttamaan kasvotusten. Haastattelu olisi toiminut paremmin pienen otannan vuoksi. Likert-asteikkoinen lomake oli helppo analysoida. Tiimi oli vastannut jokaisen kyselylomakkeen väittämään. Lisätietoa oli kirjoitettu lähes kaikkiin niihin kohtiin, joissa tiimi ei ollut täysin samaa mieltä väittämien kanssa. Aineistoa täydennettiin kysymällä sähköpostin välityksellä. Tarkentavat kysymykset olivat, miten moneen kiusaamistapaukseen lomaketta oli käytetty kuukauden aikana, ja mitä tiimi olisi vielä toivonut tai odottanut lomakkeelta.

Selvittelylomakkeen arviointiin kahdellatoista Likert-asteikkoisella kysymyksellä vastaajien mielipiteitä kiusaamisen selvittelylomakkeesta. Asteikoista jätettiin neutraali vaihtoehto pois, koska otanta oli hyvin pieni. Pienellä otannalla hajonta neutraalin vaihtoehdon ulkopuolelle olisi voinut olla liian vähäinen. Kyselyssä oli myös tilaa kommentoida väittämiä. Kyselyyn vastasi kaksi tiimin jäsentä, koska kiusaamista selvittelee koulussa pääasiallisesti vain terveydenhoitaja ja yksi koulun opettajista. He täyttivät arviointilomakkeen yhdessä. Lomaketta kokeiltiin kolmeen kiusaamistapaukseen, jotka ilmenivät kokeiluaikana (Terveydenhoitaja 2017b).

Arviointilomakkeen väittämät olivat seuraavia. Lomake on helposti ymmärrettävä, helposti täytettävä, helposti luettava. Lomakkeella kerätään oleellista tietoa kiusaamisen selvittelyn kannalta, ja se mahdollistaa tapausten seurannan. Lomake toimii muistilistana, ja on ulkoasultaan onnistunut. Lomake vastasi odotuksia, ja sitä tullaan käyttämään tulevaisuudessa sellaisenaan. Lomakkeesta ei puutu mitään, ja lomakkeessa on turhia kohtia.

Tiimi oli täysin samaa mieltä siitä, että lomake oli helposti ymmärrettävä, täytettävä ja luettava, ja että sen ulkoasu oli onnistunut. Lomakkeesta ei koettu puuttuvan mitään oleellista kiusaamisen selvittelyä ajatellen. Täysin samaa mieltä oltiin siitä, että lomake toimi muistilistana kiusaamisen selvittelytilanteissa, sillä kerättiin oleellista tietoa kiusaamisesta ja se teki seurannan helpoksi. Lomakkeen arvioitiin tulevan käytetyksi tulevaisuudessa sellaisenaan. Osittain samaa mieltä tiimi oli siitä, että lomakkeen kaikki kohdat tulivat täytetyksi. Tiimi pe-

rusteli väittämän sillä, että kohta ”muuta” ei ollut tullut käytetyksi esiin tulleissa kiusaamistapauksissa. Lomake ei ollut myöskään täysin sellainen kuin he olivat alun perin odottaneet. Kohtaa ei oltu perusteltu. Sähköpostitse esitettyyn lisäkysymykseen asiasta tiimi vastasi, että mallikappale-lomakkeessa oli kohtia, joiden muuttamisen jälkeen lomake oli odotusten mukainen. Täysin erimieltä oltiin väittämästä, että lomakkeessa on turhia kohtia. Perustelut liittyivät edellä mainittuun mallikappaleen muuttamiseen ennen lomakkeen lopullista käyttöön-ottoa. Tiimi otti lomakkeen käyttöön, ja oli tyytyväinen lomakkeeseen.

4 Pohdinta

Opinnäytetyö oli kokonaisuudessaan laaja ja haasteellinen projekti. Työstämisen aikana pyrittiin tiedottamaan opinnäytetyön etenemisestä lähettämällä yhdyshenkilölle viestejä opinnäytetyön etenemisen työskentelyvaihteista sähköpostiviestein. Opinnäytetyön teko prosessina ja laadullisen tutkimuksen tekeminen vaatii opinnäytetyöntekijän ohella väliarvioita ohjaavalta opettajalta sekä muiden opinnäytetyön arvioijilta. Tutkimuksellisen osan tekemisessä työelämän edustajat olivat oleellinen osa opinnäytetyön perustan luomista. Suurimpia haasteita opinnäytetyön tekemisessä olivat ajankäyttöön ja motivaatioon liittyvät haasteet, sekä käytävissä olevien ohjelmistojen, kuten Word-ohjelman käyttöön liittyvät tilanteet. Opinnäytetyön tekemiseen kuluneeseen aikaan vaikutti, että sen työstämisen ohella käytiin koulua ja töissä. Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa peruskoulun kiusaamisen selvittelyprosessiin lomake kiusaamisen vastaisen tiimin työvälineeksi.

Lopputuloksena syntyi riittävän kattava lomake koulukiusaamisen selvittelyn tueksi. Opinnäytetyön tavoite saavutettiin melko hyvin. Lomakkeeseen saatiin kaikkein oleellisin tieto ja lomakkeen käyttäjät ottivat lomakkeen käyttöön työssään. Kuitenkin lomakkeesta jäi puuttumaan useita kohtia, jotka olisivat varmistaneet jatkohoidon toteutumista. Lomake yksin ei ratkaise kiusaamiseen liittyviä asenteita tai haasteita koulussa. Se toimii osana kiusaamisen vastaista toimenpideohjelmia, keskittyen tilanteeseen, jossa kiusaamista on jo tapahtunut. Se ei ole ennaltaehkäisevää toimintaa luonteestaan johtuen. Se voi kuitenkin ennaltaehkäistä kiusaamista, kun kiusaamistilanteeseen puututaan, ja jatkoseuranta toteutuu.

Ammatillinen kehittyminen on hoitotyön ammattilaisen ja opiskelijan oppimista ja kehittymistä työssään ja hoitotyön asiantuntijuudessa. Asiantuntijuus on ammatillista osaamista, jota hankitaan aluksi koulutuksen avulla ja sen jälkeen työssä ja työtehtävissä (Laakkonen 2004, 13). Opinnäytetyön kirjallinen ja tutkimuksellinen osuus on kehittänyt kirjallisen tuottamisen osaamista. Hoitotieteessä lähdekritiikki ja oikean tiedon löytäminen ovat tärkeitä ajantasaisen ja pitävän tiedon hankinnassa. Tutkimuksellinen ote on oleellinen osa hoitotyön arkea hoitotyön kehittyessä ja muuttuessa jatkuvasti. Työssä on pysyttävä uuden tiedon tasalla ja löydettävä oikeat, luotettavat lähteet.

Terveydenhoitajan opintoihin kuuluneesta terveydenhuollon harjoittelusta osa suoritettiin koulussa. Kiusaamistapausten selvittelyn seuraamisessa oli vaikuttavaa, miten tehokkaasti ja päättäväisesti esiin tullessiin kiusaamistapauksiin puututtiin. Terveydenhoitajan ja koulun muun henkilökunnan oppilaiden tunteminen toimi osaksi kiusaamisen selvittelytilanteiden jälkihoidon suuntaamisessa tukea tarvitseville kiusaamistilanteen osapuolille. Tämä onnistui, vaikkei jatkohoidosta kirjattu selvittelylomakkeelle. Terveydenhoitajan ja koulun muun henkilökunnan välinen tiivis yhteistyö varmisti erityisen tuen tarjoamisen ja sen piiriin ohjautumisen kiusaamisen osapuolille tarvittaessa.

4.1 Opinnäytetyöprosessin ja tuotoksen tarkastelu

Tutkimuksellisen osuuden tarkoitus oli kattavasti luoda kuvaa, millaisia asioita on huomioitava kiusaamisen selvittelylomakkeen rakentamisessa koulun kiusaamisen vastaiselle tiimille tiimin koulukiusaamisen selvittelykäytäntöä tukien. Tähän pyrittiin löytämään vastauksia havainnoimalla kiusaamisen selvittelyä koulussa ja analysoimalla systemaattisesti aikaisemmin käytettyjä selvittelylomakkeita. Saatua tietoa peilattiin teoreettiseen viitekehykseen lomakkeen kehittämisessä. Kiusaamisen vastaista työtä pitkään tehnyt koulun henkilökunta antoi palautteen lomakkeen käyttökokemuksesta. Tiimi pystyi arvioimaan työkalua oman työnsä kautta ammattiosajina.

Palvelumuotoilumenetelmien käyttö koettiin tässä työssä hyödylliseksi, koska hyödynnettävät työkalut olivat yksinkertaisia erilaisten vaihtoehtojen harkitsemisessa lomakkeen luomisessa.

Tässä työssä ei ollut tarvetta liiketoiminta-, markkinointi- ja lanseeraussuunnitelman tekemiseen ja ne jätettiin pois. Lomakkeen käytön työohjeet toteutuivat osana lomaketta kysymysten muotoilun kautta. Lomaketta käytetään kirjoittamalla kysymykseen vastaus lasten kertoman perusteella ja selvittelytilanteissa lasten kanssa sovittujen asioiden perusteella. Henkilökuntaa ei myöskään koulutettu tehtävään, koska lomakkeiden käyttö kiusaamisen selvittelytilanteissa oli jo entuudestaan tuttua tiimille. Lomakkeen teossa ei olisi välttämättä tarvinnut käyttää palvelumuotoilun menetelmiä. Lomakkeen olisi voinut tehdä yksinkertaisemminkin, loogisen päättelyn ja tiimin näkemysten mukaisesti. Lomakkeen teossa oli kuitenkin huomioitava teoreettinen viitekehys ja siinä esiin tulleet huomiot. Toisaalta erilaisia palveluja suunnittelevat työt väistämättä käyttävät osaa palvelumuotoilumenetelmistä, esimerkiksi kysyttäessä tuotteen tilaajan toiveet tuotteen suhteen.

Palvelumuotoilusta hyödynnettiin ne menetelmät lomakkeen luomisessa, jotka oleellisesti tukivat tuotteen kehittämistä. Seulontavaihe oli haastavin vaihe lomakkeen teossa. Lomakkeen tekemiselle asetettujen rajoitusten vuoksi lomakkeen tekemisessä luovat ratkaisut jäivät melko vähäiseksi. Lomakkeeseen oli saatava kaikkein tarkoituksenmukaisin sisältö itse selvittelytilannetta ajatellen. Lomakkeen suunnitteluvaiheessa jätettiin pois useita kohtia tehtäessä lomakkeesta riittävän pelkistetty. Lomakkeesta jätettiin pois erityisesti jatkoseurantaan liittyviä kysymyksiä, kuten mitä kiusaajaa tai kiusattua tuetaan koulussa. Kiusaamiskäyttäytymisen taustalla voi olla useita erilaisia syitä, kuten kaltoinkohtelu (Kaltoinkohtelun ja kuritusväkivallan merkit ja tunnistaminen 2017) tai ADHD (Kumpulainen 2016a). Osoiden poisjättämisen seurauksena kiusaamisen jälkihoitoon ohjaaminen voi unohtua, tai olla epäsystemaattista.

Kiusaamisen selvittelylomakkeen teon yhteydessä ei tarkasteltu koulun omaa kiusaamisen vastaista toimenpideohjelmaa sen kirjallisessa muodossa osana koulun opetussuunnitelmaa. Toimenpideohjelmasta keskusteltiin kouluterveydenhuollon harjoittelun aikana koulun terveydenhoitajan kanssa. Suunniteltaessa opinnäytetyön tekemistä kiusaamistilanteiden havainnointi koettiin riittäväksi lomakkeen suunnittelun kannalta. Työn kannalta koulun omaan kirjoitettuun toimenpideohjelmaan tarkempi tutustuminen olisi varmasti ollut hyödyllistä, koska se olisi voinut lisätä mahdollisuuksia luovampaan suunnitteluun lomakkeen rakentamisessa ja mahdollisesti vastannut kysymyksiin kiusaamisen jälkihoidosta. Harjoittelun aikana ajallisten haasteiden vuoksi koulun omaan kiusaamisen vastaiseen toimintaan ei voitu perehtyä käytännössä, esimerkiksi miten kiusaamista käsitellään luokassa. Harjoittelun aikana tilanteet eivät

yksinkertaisesti tulleet vastaan. Nämä asiat heikentävät lomakkeen integroimista osaksi koulun kiusaamisen vastaista toimenpideohjelmää, vaikka vastasikin hyvin itse kiusaamisen selvittelyn tilanteeseen.

Opinnäytetyössä ei luotu uutta arkistointitapaa, eikä kiusaamistilanteissa käytetyistä lomakkeista saadun tiedon keruumenetelmää. Lomake pyrittiin rakentamaan niin, että siitä voisi tarvittaessa helposti koota tietoa. Lomakkeella kootun tiedon pohjalta voidaan arvioida esimerkiksi selvittelytilanteiden tehokkuutta kiusaamisen lopettamisessa tai koulun kiusaamistrendejä. Toisaalta samoja tietoja saadaan myös koulukohtaisista kouluterveyskyselyyn vastauksista. Tiedon pohjalta voidaan tehostaa kiusaamisenvastaisia toimenpiteitä. Jos kiusaamistrendissä on usein esimerkiksi seksuaalista nimittelyä tai tekoa, voidaan seksuaalikasvatusta kohdentaa luokille.

Lomakkeen avulla voidaan seurata kiusaamisen osapuolten kiusaamiskäyttäytymistä ja esiintyvyyttä kiusaamistilanteissa. Tämä kuitenkin vaatii tiimiltä erikseen lomakkeiden läpikäyntiä systemaattisesti esimerkiksi kuukausittain tai kahden kuukauden välein huomatakseen ovatko samat henkilöt jälleen kiusaamistilanteissa. Helpommin vastaavaa tietoa saadaan, kun samat tiimin jäsenet selvittävät kaikki koulun kiusaamistilanteet ja muistavat, ketkä koululaiset ovat usein kiusaamistilanteissa.

Kiusaamisen tullessa esiin terveystarkastuksissa tai terveydenhoitajan käynnillä, kirjataan jatkosuunnitelma potilaskertomukseen. Kiusaajien kohdalla näin ei kuitenkaan välttämättä tehdä, ellei kiusaaminen ole tullut esille terveydenhoitajan vastaanotolla. Kun kiusaamisen selvittelytilanne on käynnissä, kyseessä ei myöskään ole hoitosuhde koululaisen ja terveydenhoitajan välillä. Tästä muodostuukin ensimmäinen kohta, joka koettiin opinnäytetyössä erityisen ongelmalliseksi. Lomakkeessa olisi voinut olla kohta koululaisen ohjaamisesta moniammatillisen työryhmän työntekijälle esimerkiksi silloin, kun kyseessä on jatkuvasti muiden kiusaamisen uhriksi tai jatkuvasti kiusaava oppilas. Lienee luonnollista ohjata kiusattu koulukuraattorin vastaanotolle, mutta entäpä kiusaaja tai kiusaajaa tukeva oppilas? Jos joku kiusaamisen osapuoli on jatkuvasti ohjattu moniammatillisen tiimin työntekijän vastaanotolle, ja jättää käymättä vastaanotoilla, voi olla aiheellista tavata vanhempia tai kääntyä koululääkärin puoleen, ja ehkä edelleen ohjata erikoissairaanhoidon piiriin.

Mallikappaleen tekemisessä tehtäessä lomakkeesta tilaajan toiveiden mukainen, poistettiin lomakkeesta kohta poliisille ilmoittamisesta. Tähän liittyy toinen lomakkeen teossa kohdattu erityinen ongelmallisuus. Koulukiusaaminen voi esimerkiksi internetin välityksellä laajentua koulun ulkopuolelle, koska videointi ja kuvien levittely käyvät helposti YouTuben, Snapchatin tai muiden sosiaalisten medioiden kautta. Siten koulukiusaaminen voi helposti täyttää rikosluokkeellisia kriteerejä (Mäntylä, Kivelä, Ollila & Perttola 2013, 60-61). Vaikka luvatta kuvattua videota ei löytyisikään kiusaamiseen syyllistyneen lapsen puhelimesta, ei se tarkoita, etteikö kuva tai video ole jo levityksessä. Vanhempien tai kiusaamisen vastaisen tiimin voi olla hankala löytää kuvia tai videoita netistä, jos on epäily niiden levittämisestä. Vaikka video tai kuva löytyisikin, ei sen poistaminen tarkoita, että kuva tai video on poistettu kaikkialta internetistä. Kuvien ja videoiden päätyemisestä internetiin voi olla kauaskantoisia ja vaikeita seurauksia kuvatulle. Sen vuoksi, jos kiusaamiseen on liittynyt kuvaamista, muuttuu asia poliisin selvitettäväksi. Asian pois jättäminen lomakkeesta heikentää kiusaamisen vakavuuden huomioimista ja uhriosapuolen oikeuksien toteutumista. Jälkeenpäin pohdittuna poliisille tai lastensuojeluun ilmoittamisesta olisi voitu merkitä lomakkeeseen pehmeämmällä tavalla, esimerkiksi siten, että kiusaamistapaus johtaa jatkoselvittelyihin tai jatkotoimenpiteisiin koulun ulkopuolisten tahojen kanssa.

Lomakkeen luonnin lähtökohtana oli, että KiVa-ohjelma muuttui lisensoitavaksi. Tällaisten tärkeiden ohjelmien muuttuminen maksulliseksi voi nostaa kynnystä erilaisille kouluille hankkia ohjelmaa. Tällöin koulun on luotava oma kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 30). Usein koulujen omat kiusaamisenvastaiset toimenpideohjelmat eivät perustu tutkittuun tietoon, vaan oletuksiin kiusaamisesta (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 30). Vaarana on, että kiusaamisen vastainen työ kärsii laadukkaiden, empiirisesti todistettuihin ja uusimpaan tietoon perustuvien kiusaamisen vastaisten toimenpideohjelmien puuttumisesta.

4.2 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuuden arviointia

Suomessa Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama tutkimuseettinen neuvottelukunta on muodostanut kaikille tieteenaloille ja tiedeyhteisölle ohjeen hyvästä tieteellisestä käytännöstä eli HTK-ohjeen. Ohje antaa tutkimuksen tekijöille tietoa oikeaoppisesta tieteellisestä tutkimustavasta. Ohjeen vaikuttavuus perustuu tiedeyhteisön vapaamuotoiseen sitoumukseen

ohjeistuksen eettisestä näkemyksestä. (Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyn käsitteleminen Suomessa 2012, 4.) Tutkijalla on velvollisuus kertoa tutkittaville tutkimuksen tarkoitus, tutkimuksen perusteet ja muut tutkimukseen liittyvät tekijät, kuten osallistumisen vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus koko tutkimusprosessin ajan, eli kuka käsittelee aineistoa ja vastaavaa tutkimusaineistoa (Kuula 2006). Tutkijaa sitoo myös vaitiolovelvollisuus (Tutkijapalveluiden säännöt ja ohjeet 2017, 2). Keskeisiä lähtökohtia tutkimuseettisessä näkökulmassa ovat tiedeyhteisön yleisesti tunnustamat toimintatavat, joita ovat rehellisyys, yleinen huolellisuus, tarkkuus tutkimustyössä, tutkittavan materiaalin väliaikainen tallentaminen, ja tutkimusten ja niiden tulosten arviointi. Tutkimuksessa käytetään asianmukaisia tutkimus-, arviointi- ja tiedonhakumenetelmiä. Aiemmin tehtyihin töihin viitataan asianmukaisesti. (Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyn käsitteleminen Suomessa 2012, 6.)

Tässä työssä havainnointiin terveydenhoitajan ja opettajan työskentelyä erilaisissa kiusaamisen selvittelytilanteissa. Ennen havainnointia menetelmän käytöstä oli suullinen sopimus. Havainnointi toteutui kouluterveydenhuollon harjoittelun aikana, joten opinnäytetyöntekijää sitoi salassapitovelvollisuus harjoittelun puitteissa opiskelijan roolissa. Yhdyshenkilö luovutti käyttöön Kiva-menetelmän aikaisia täytettyjä selvittelylomakkeita. Käsitellyjä kiusaamisen seurantalomakkeista asianomaisten nimet ja luokka-asteet oli mustattu, eivätkä kiusaajat ja kiusatut olleet tunnistettavissa. Tutkimuslupaa ei haettu, koska opinnäytetyössä ei haastateltu koululaisia, ja opinnäytetyön tekijää sitoi salassapitovelvollisuus harjoittelustatuksen vuoksi. Salassapitovelvollisuuden täyttymiseksi työssä ei ole käytetty henkilöiviä nimiä koulusta tai sen henkilökunnasta. Käytössä olleiden lomakkeiden hävittämisestä kysyttiin yhteyshenkilöltä ja hävitettiin sen perusteella tietosuojajätteeseen.

Laadullisen tutkimuksen keskiössä on tutkijan oma subjektiivisuus ja tulkinta, eikä laadullista tutkimusta voida arvioida samalla tavalla kuin määrällistä tutkimusta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen tekoprosessissa kiinnitetään huomiota luotettavuuteen ja eettisyyteen. Keskeisimpiä keinoja luotettavuuden parantamiseen on triangulaatio, joka tarkoittaa, että tutkimuksessa käytetään erilaisia menetelmiä, tietolähteitä tai teorioita. Tavoitteena on ilmiön monipuolinen ja monimuotoinen tarkastelu, päämääränä johtaa tutkittavan kohteen luotettavampaan ja todenmukaisempaan kuvailuun. Monimuotoinen tarkastelussa avataan erilaisien teoreettisten selitysmallien ja koottujen aineistojen käsittelyä samanaikaisesti. Sen tarkoituksena on osoittaa, ettei tutkittu tulos ole syntynyt sattumanvaraisesti. Tulos on saavutettavissa muilla lähestymistavoilla. (Triangulaatio 2017.) Teoreettisen viitekehys koottiin

useista eri lähteistä ja tietokannoista. Useiden erilaisten lähteiden käytön tarkoitus oli monipuolinen käsitteiden ja ilmiöiden tarkastelu. Lomakkeen luomisessa käytettiin erilaisia tiedonhankintamenetelmiä kuten haastattelua, havainnointia lomakkeen kehittämiseksi.

4.3 Jatkotutkimusaiheita

Opinnäytetyön teon aikana heräsi muutamia jatkotutkimusaiheita. Koulukiusaaminen on jatkuvasti muuttuva ilmiö, ja esimerkiksi opinnäytetyössä sivuttu nettikiusaaminen voi monipuolistua nykyisestä. Kun opitaan yhä enemmän kiusaamisen ilmiöstä ja tehokkaimmista kiusaamiseen puuttumistavoista, voidaan kehittää selvittelytilanteiden protokollaa. Yksi jatkotutkimuksen aihe voisi siis olla nettikiusaamisen selvittelyyn liittyvä toimintatapa. Kenties netin kautta tapahtuvaan kiusaamiseen tarvitaan erilainen lähestymistapa koulukiusaamisen ohella. Netin kautta tapahtuva kiusaaminen voi laajentua koulun oppilaiden ulkopuolelle, esimerkiksi muiden koulujen oppilaiden kautta tapahtuvaksi.

Toinen jatkotutkimusaihe voisi olla koulun oman kiusaamisen vastaisen toimenpideohjelman tarkasteleminen teoreettisesta viitekehyksestä käsin. Miltä osin koulun oma kiusaamisen vastainen toimintaohjelma perustuu empiirisesti tutkittuun tietoon? Mahdollinen jatkotutkimusaihe on koulun oman kiusaamisen vastaisen ohjelman tehokkuuden arviointi. Tätä ja opinnäytetyössä tehtyä lomakkeen tehokkuutta voidaan arvioida kysymällä henkilökunnalta tai oppilailta, kuinka tehokkaaksi he arvioivat nykyisen toimintatavan kiusaamisen lopettamisessa. Kolmas jatkotutkimusaihe voisi olla Suomessa käytössä olevien erilaisten kiusaamisen vastaisen toimenpideohjelmien tarkasteleminen ja niiden tehokkuuden arvioinnin esimerkiksi koulu-terveyskyselyn koulukohtaisten tulosten kautta.

Opinnäytetyön tuotos on tehty käyttäen palvelumuotoilun menetelmiä, jotta työ vastaisi tiilaajan tarpeisiin ja toiveisiin. Sen vuoksi tuotettu lomake ei suoraan ole hyödynnettävissä muissa koulussa, vaan vaatisi koulujen omien toivomusten huomioimista lomakkeen käytössä. Koululla tulee olla oma koulukiusaamisen vastainen toimenpideohjelmansa, jos se ei hyödynnä tarkoitukseen kehitettyjä ohjelmia (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, 30). Kouluilta, joilta puuttuu tarkoitukseen valmistettu kiusaamisen vastainen toimenpide ohjelma, tai jotka ovat kehittämässä omaa toimenpideohjelmansa, voivat hyötyä saman tyyppisen selvittelytyökalun

muodostamisesta. Tähän tarkoitukseen teoreettista viitekehystä voinee hyödyntää toisten koulujen kiusaamisen vastaisten toimenpideohjelmien kehittämisessä.

Kuten aiemmin onkin kerrottu, opinnäytetyön lomake ei ole ennaltaehkäisevä toimenpide kiusaamisen vastaisessa työssä. Jatkokehitysehdotus onkin koulujen omien kiusaamisen vastaisen toimenpiteiden kohdalla ennaltaehkäisevän toimenpiteen kehittäminen. Tällainen voi olla esimerkiksi jokin peli, kiusaamista käsittelevä vihko, tai vaikkapa vanhempien kiusaamisen vastaista toimintaa tukeva materiaali. Kiusaamista tapahtuu kaikissa ikäryhmissä. Sen vuoksi kiusaamisen vastaisia toimenpiteitä voidaan räätälöidysti kehittää erilaisissa toimintaympäristöissä eri-ikäisten ihmisten kognitiivisten ja sosiaalisten taitojen mukaisesti.

Lähteet

Painetut

Axford, N., Farrington, D., Clarkson, S., Bjornstad, G., Wrigley, Z. & Hutchings, J. 2015. Involving parents in school-based programmes to prevent and reduce bullying: what effects does it have? *Journal of Children's Services*, Vol 10 Issue 3. pp. 242-251.

Chester, K.L., Callaghan, M., Cosma, A., Donnelly, P., Craig, W., Walsh, S. & Molcho, M. 2015. Cross-national time trends in bullying victimization in 33 countries among children aged 11, 13 and 15 from 2002 to 2010. *European Journal of Public Health*, Vol. 25 No. S2, pp. 61 - 64.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 2.painos. Tampere: Vastapaino.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 4.painos. Tampere: Vastapaino.

Fekkes, M., Pijpers, F. & Verloove-Vanhorick, S. 2005. Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behaviour. *Health Education Research*, Vol. 20 No. 1, pp. 81-91.

Hamarus, P. & Kaikkonen, P. 2011. Kiusaamisen määritelmät ja määrittely. *Kasvatus* 42 (1), 58-68.

Hamarus, P. 2006. *Koulukiusaaminen ilmiönä: yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hamarus, P. 2008. *Koulukiusaaminen: huomaa, puutu, ehkäise*. Hämeenlinna: Kirjapaja.

Hamarus, P. 2012. *Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hamarus, P., Holmberg-Kalenius, T. & Salmi, S. 2015. *Opas kiusaamisen jälkihoitoon*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hawley P. H., Williford A. Articulating the theory of bullying intervention programs: Views from social psychology, social work, and organizational science. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 2015;37: 3-15.

Holmberg-Kalenius 2008. *Elämää koulukiusaamisen jälkeen*. Jyväskylä: Gummerus.

Hietanen-Peltola, M. & Korpilahti, U. 2015. *Terveellinen, turvallinen ja hyvinvoiva oppilaitos. Opas ympäristön ja yhteisön monialalaiseen tarkastamiseen*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print.

Kuula, A. 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Kylmä, J. & Juvakka, T. 2007. *Laadullinen terveystutkimus*. Helsinki: Edita.

Lereya, S. T., Samara, M. & Dieter, W. Parenting behavior and the risk of becoming a victim and a bully/victim: A meta-analysis study. *Child Abuse & Neglect* 37 (2013): 1091-1108.

Mahkonen, S. 2016. *Konfliktit koulussa*. Helsinki: Edita.

Nurmiranta, H., Leppämäki, P. & Horppu, S. 2009. Kehityopsykologiaa lapsuudesta vanhuuteen. Helsinki: Kirjapaja.

Olweus, D. 1992. Kiusaaminen koulussa. Keuruu: Otava.

Paavilainen, E. & Mäkelä, J. 2017. Lapsen kaltoinkohtelun tunnistaminen ja varhainen puuttuminen. Teoksessa Mäki, P., Wikström, K., Hakulinen, T. & Laatikainen, T. Terveystarkastukset lastenneuvolassa ja kouluterveydenhuollossa. Menetelmäkäsikirja. 4. painos. Helsinki: Terveystarkastusten ja hyvinvoinnin laitos.

Pörhölä, M. & Kinney, T. A. 2010. Bullying: context, consequences, and control. Barcelona: Editorial Aresta.

Pörhölä, M. 2008. Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä -miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaisuuhteille? Teoksessa Autio, M., Eräranta, K. & Myllyniemi, S. (toim.) Polarisoituvuus?: nuorten elinolot- vuosikirja 2008. Nuorisotutkimusseura. Helsinki: Hakapaino.

Pöyhönen, V. 2013. Defending behavior in bullying situations. Turun yliopiston julkaisuja. Turku: Juvenes print.

Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Robinson, G. & Maines, B. 2008. Bullying: A complete guide to the support group method. India: Sage.

Salmivalli, C. & Kirves, L. 2017. Kaverisuhteet ja kiusaaminen. Teoksessa Mäki, P., Wikström, K., Hakulinen, T. & Laatikainen, T. Terveystarkastukset lastenneuvolassa ja kouluterveydenhuollossa. Menetelmäkäsikirja. 4. painos. Helsinki: Terveystarkastusten ja hyvinvoinnin laitos.

Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Helsinki: Gaudeamus.

Salmivalli, C. 2002. Koulukiusaaminen. Teoksessa Terho, P., Ala-Laurila, E-L., Laakso, J., Krogius, H. & Pietikäinen, M. (toim.) Kouluterveydenhuolto. 2.painos. Helsinki: Duodecim.

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaisuuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmivalli, C. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmivalli, C. 2016. Kiusaamisen vähentäminen- mahdotontako? Teoksessa Ahtola, A. Psykkinen hyvinvointi ja oppiminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Saloviita, T. 2009. Meidän koulu. Keinoja työrauhan ja hyvin ilmapiirin saavuttamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Smith, P., Salmivalli, C. & Cowie, H. 2012. Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: a commentary. Journal of Experimental Criminology; Dordrecht 8.4 (Dec 2012): 433-441.

Ttofi, M. & Farrington, D. 2011. Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: a systematic and meta-analytic review. Journal of Experimental Criminology; Dordrecht 7.1 (Mar 2011): 27-56.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. painos. Helsinki: Tammi.

Tuulaniemi, J. 2011. Palvelumuotoilu. Helsinki: Talentum Media.

Vehkalahti, K. 2008. Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät. Helsinki: Tammi.

Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., & Didaskalou, E. 2011. Bully/Victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational psychology review*, (2011) 23:329-358

Sähköiset julkaisut

Aronen, E. & Suomalainen, L. 2016. Akuutin stressireaktion/häiriön ja traumaperäisen stressihäiriön diagnoosi ja kliininen kuva. Viitattu 2.2.2018, <https://laurea.finna.fi/>, Lib-guides, Terveysportti, Lasten psykiatria ja nuorisopsykiatria.

Espoon sivistystoimi 2017. Työkalupakki palvelumuotoiluun. Viitattu 7.10.2017. http://designresearch.aalto.fi/groups/encore/wp-content/uploads/2013/11/Sivistystoimen_tyokalupakki_palvelumuotoiluun2.pdf

Hamarus, P. 2011. Vaakamalli luo sosiaalista hyvinvointia kouluun. Haaste 4/2011. Viitattu 8.9.2017. <http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste42011/vaakamalliluososiaalistahyvinvointiakouluun.html>

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2012. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Viitattu 14.11.2017. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Ikonen, R., Hietämäki, J., Laakso, R., Heino, T, Seppänen, J. & Halme, N. 2017. Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Terveiden ja Hyvinvoinnin Laitos. Viitattu 8.2.2018. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135232/URN_ISBN_978-952-302-903-3.pdf?sequence=1

Jalanko, H. 2017a. Murrosiän kehitysongelmat tytöillä. Viitattu 11.2.2018. <https://laurea.finna.fi/>, Lib-guides, Terveysportti, Lääkärikirja Duodecim.

Jalanko, H. 2017b. Murrosiän viivästyminen pojalla. Viitattu 11.2.2018. Viitattu 11.2.2018. <https://laurea.finna.fi/>, Lib-guides, Terveysportti, Lääkärikirja Duodecim.

Kanste, O., Sainio, P., Halme, N. & Nurmi-Koikkalainen, P. 2017. Toimintarajoitteisten nuorten hyvinvointi ja avun saaminen- toteutuuko yhdenvertaisuus? Kouluterveyskyselyn tuloksia. Terveiden ja Hyvinvoinnin laitos. Viitattu 11.2.2018. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135231/URN_ISBN_978-952-302-838-8.pdf?sequence=1

Kasvuympäristön turvallisuus 2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 1.1.2018. <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia/kasvuympariston-turvallisuus>

Kettunen, M. 2014. Kiusaaminen sosiaalisessa mediassa nuorten keskuudessa. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 5.11.2017. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/43903/URN-NBN-fi-jyu-201407192244.pdf?sequence=4>

Kiusaamisen ehkäisyn työryhmä 2017. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Viitattu 10.10.2017. <http://minedu.fi/hanke?tunnus=OKM023:00/2017>

Kiva Koulu 2017. Kiva program & University of Turku. Viitattu 8.9.2017. <http://www.kiva-koulu.fi/>

Koulukiusaaminen ja -väkivalta 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 27.1.2018. <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/koulutus/sukupuoli-koulun-arjessa/koulukiusaaminen-ja-vakivalta>

Kouluterveydenhuolto 2014. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Viitattu 10.10.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/opiskeluhoito/kouluterveydenhuolto>

Kouluterveyskysely 2015. Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitos. Viitattu 7.2.2018. https://www.thl.fi/attachments/kouluterveyskysely/Lomakkeet/ktlomake2015_perus.pdf

Kouluterveyskysely 2017a. Yläkoulut. Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitos. Viitattu 7.2.2018. https://www.thl.fi/documents/10531/2851931/KTK17_ylakoulu_FIN_luonnos8_fi-nal.pdf/17e1635f-e074-4fa1-a4c3-85b5e42245b1

Kouluterveyskysely 2017b. Alakoulut. Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitos. Viitattu 7.2.2018. https://www.thl.fi/documents/10531/2851931/KTK17_alakoulu_FIN_luonnos6.pdf/627614cc-9786-4a90-a74e-ec7e58788109

Kouluterveyskysely 2017c. Oppilaat voivat paremmin peruskoulun alaluokilla kuin yläluokilla. Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitos. Viitattu 8.2.2018. <https://www.thl.fi/fi/-/kouluterveyskysely-2017-oppilaat-voivat-paremmen-peruskoulun-alaluokilla-kuin-ylaluokilla>

Kouluterveyskyselyn tulokset 2017a. Perusopetus 4. ja 5. luokan oppilaat. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.2.2018. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=199799&mittarit_1=199261&mittarit_2=199681

Kouluterveyskyselyn tulokset 2017b. Perusopetus 4. ja 5. luokan oppilaat. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.2.2018. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=199799&mittarit_1=199907&mittarit_2=199701#

Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2017a. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.2.2018. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=199799&mittarit_1=199261&mittarit_2=199996&vuosi_2017_0=v2017

Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2017b. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.2.2018. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=199799&mittarit_1=199907&mittarit_2=199867&vuosi_2017_0=v2017#

Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2018. Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2006-2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.2.2018. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1trend/summary_trendit?alue_0=87869&mittarit_0=199799&mittarit_1=199900&mittarit_2=199369&vuosi_2017_0=v2017&sukupuoli_0=143993#

Kumpulainen, K. 2016a. Kiusaaminen. Viitattu 2.6.2017, <https://laurea.finna.fi/>, Lib-guides, Terveysportti, Lasten psykiatria ja nuorisopsykiatria.

Kumpulainen, K. 2016b. Koulukiusaaminen. Viitattu 2.6.2017 <https://laurea.finna.fi/>, Lib-guides, Terveysportti, Lääkärin käsikirja.

Kyselylomakkeet 2017. Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.2.2018 <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely/kyselyn-toteuttaminen/kyselylomakkeet>

Laakkonen, A. 2004. Hoitohenkilöstön ammatillinen kasvu hoitokulttuurissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen Yliopisto. Viitattu 14.11.2017. <http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/67361/951-44-5923-7.pdf?sequence=1>

Lasten kaltoinkohtelun ja kuritusväkivallan merkit ja siihen puuttuminen. Nettiturvakoti. Viitattu 23.1.2018. https://www.turvakoti.net/site/?lan=1&page_id=238

Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen- hoitotyön suositus 2018. Viitattu 23.1.2018. <http://www.hotus.fi/hotus-fi/lasten-kaltoinkohtelun-tunnistaminen-ja-siihen-puuttuminen-hoitotyön-suositus>

Markkanen, E-L., Repo, J. 2016. Power of peers Bullying prevention in the digital age. The Mannerheim League for child welfare. Viitattu 23.1.2018. https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2017/08/07160729/LR_Power_Of_Peers.pdf

Mittaaminen: Muuttujien ominaisuudet 2007. KvantiMOTV. Viitattu 14.11.2017. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/mittaaminen/ominaisuudet.html>

Mäntylä, N., Kivelä, J., Ollila, S. & Perttola, L. Pelastakaa koulukiusattu! koulun vastuu, puuttumisen muodot ja ongelmat oikeudellisessa tarkastelussa. KAKS- kunnallisan alan kehittämistä- tiö. Viitattu 27.2.2018. <https://kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu%2070.pdf>

Normit sosiaalisuuden kuvaajina 2018. Sosiaalipsykologian peruskurssi. Avoin yliopisto. Viitattu 19.2.2018. <https://www.uta.fi/avoinyliopisto/arkisto/sosiaalipsykologia/normit.html>

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017. Kiusaamisen vastaisen työn lähtökohdat perusopetuksessa, toisella asteella ja varhaiskasvatuksessa. Väliraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2017:12. Viitattu 1.9.2017. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79773/okm12.pdf>

Perttu 2015. Perheväkivalta. Lastenneuvolakäsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 22.1.2018. <https://www.thl.fi/fi/web/lastenneuvolakasikirja/ohjeet-ja-tukimateriaali/menetelmat/perhe-ja-kehitysymparisto/perhevakivalta>

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus. Viitattu 22.1.2018. http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Poutiainen, H. 2016. Mikä herättää terveydenhoitajan huolen? Huolen tunnistamisen ja toimimisen haasteen lastenneuvolassa ja kouluterveydenhuollossa. Helsinki 2016. Viitattu 7.3.2017. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131435/Mikahera.pdf?sequence=1>

Pörhölä, M. 2009. Ryhmän muotoutuminen. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 1.3.2018. http://www.edu.fi/perusopetus/terveystieto/koulukiusaaminen_terveystiedon_opetuksen_haasteena/ryhman_muotoutuminen

Pörhölä, M. 2010. Koulukiusaaminen terveystiedon opetuksen haasteena - turvallisten kehityspolkujen tukeminen oppilaiden vuorovaikutussuhteissa. Viitattu 1.3.2018. http://www.edu.fi/perusopetus/terveystieto/koulukiusaaminen_terveystiedon_opetuksen_haasteena

Repo, L. 2015. Bullying and its prevention in early childhood education. Research report 367. University of Helsinki. Viitattu 23.1.2018. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154445/bullying.pdf?sequence=1>

Ryhmäyttäminen 2017. Koulurauha. Viitattu 7.2.2017. <http://www.koulurauha.fi/turvallinen-koulu/ryhmaeyttaaminen>

- Räsänen, H. 2009. Kvalitatiiviset tutkimusmenetelmät. Viitattu 14.11.2017. http://www.hamk.fi/verkostot/kudos/menetelmat/Documents/4_Kvalitatiiviset_tutkimusmenetelmaet.pdf
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2009. Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 2009. Viitattu 8.10.2017. http://www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf
- Stigma eli häpeäleima 2017. Mielenterveystalo. Viitattu 22.1.2018. <https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itsehoito-ja-oppaat/oppaat/psykoosi/Pages/Stigma.aspx>
- Teemoittelu 2017. Opinnäytetyöpakki. Kajaanin ammattikorkeakoulu. Viitattu 4.12.2017. <http://www.kamk.fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Laadullisen-analyysi-ja-tulkinta/teemoittelu>
- Terveystarkastaja 2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 23.1.2018. <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/opiskeluhoito/kouluterveydenhuolto/toimijat/terveydenhoitaja>
- Terveystarkastukset 2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 20.2.2018. <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/opiskeluhoito/kouluterveydenhuolto/terveystarkastukset>
- Toivanen, A. 2017. Kiusaaminen jätti jäljet. Lapsena koulukiusattujen kokemuksia kiusaamisen vaikutuksista elämään. Kasvatuspsykologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Viitattu 28.2.2018. <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201706022433.pdf>
- Triangulaatio 2017. Virtuaaliammattikorkeakoulu. Viitattu 14.11.2017. <http://www2.amk.fi/digma.fi/www.amk.fi/opintojak-sot/0709019/1193463890749/1193464114103/1194104920968/1194107257373.html>
- Ttofi, M. & Farrington, D. 2009. School-Based Programs to reduce Bullying and Victimization. The Campbell Collaboration Crime and Justice Group. Viitattu 6.8.2017. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/229377.pdf>
- Tutkijapalveluiden säännöt ja ohjeet 2017. Tilastokeskus. Viitattu 14.11.2017. http://tilastokeskus.fi/static/media/uploads/tup/mikroaineistot/tutkijapalvelun_saannot.pdf
- WHO-Koululaistutkimus 2018. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 22.1.2018. http://www.opi.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Wiss, K., Halme, N., Hietanen-Peltola, M. & Ståhl, T. 2017. Perusopetuksen opiskeluhoillon tilannekuva 2017 - Yhdenvertaisuus haasteena sekä yksilökohtaisessa että yhteisöllisessä työssä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 28.1.2018. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135219/TuTi_Opiskeluhoillon%20tilannekuva_final.pdf?sequence=1
- Lainsäädännölliset
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992
- Lastensuojelulaki 417/2007
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013
- Perusopetuslaki 628/1998

Rikoslaki 39/1889

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Terveydenhuoltolaki 1326/2010

Vahingonkorvauslaki 412/1974

Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 338/2011

Julkaisemattomat

Terveydenhoitaja 2017a. Tiedoksianto. Sähköpostiviesti 10.2.2017. Viitattu 5.5.2017.

Terveydenhoitaja 2017b. Opinnäytetyöstä. Sähköpostiviesti 5.11.2017. Viitattu 7.7.2017.

KiVa Koulu-ohjelman lomakepaketti 2015. Viitattu 16.8.2017.

Tiimin lomake 2017. Viitattu 16.8.2017.

Liitteet

Liite 1: Kiusaamisen selvittelylomake	67
Liite 2:Kiusaamisen selvittelylomakkeen arviointi	69

Liite 1: Kiusaamisen selvittelylomake

Kiusaamisen selvittely

Päivämäärä: _____

Selvittelijät: _____

Tapauksesta ilmoittanut, päivämäärä: _____

	Luokka	Ilmoitettu, miten? (puh, email, txt, wilma)	
		Opettajalle	Huoltajille
Kiusattu oppilas: _____	_____	☐ _____	☐ _____
Kiusaaja: _____	_____	☐ _____	☐ _____
Kiusaaja: _____	_____	☐ _____	☐ _____
Kiusaaja: _____	_____	☐ _____	☐ _____

Montako kertaa kiusaamista on esiintynyt? _____

Miten kauan kiusaaminen on jatkunut? _____

Mitä on tapahtunut?

Tapahtuneen päivämäärä: _____

Kiusaamiseen on liittynyt seuraavaa

Nimittely, loukkaava puhe	Lyömistä, potkimista, tönimistä	
Huomiotta jättäminen, ulkopuolelle sulkeminen	Rikottu omaisuutta, viety rahaa	
Valheellisten huhujen levittäminen	Uhkailua, pakottamista	
Someviestejä, soittoja, kuvia, videoita	Seksuaalista nimittelyä, tekoja	
Huomautuksia rodusta tai ihonväristä	Muuta, mitä?	

Mitä on sovittu?

Päivämäärä: _____

Seurantatapaaminen

Seurantatapaamisen päivämäärä: _____

Muuta

Päivämäärä: _____

Liite 2:Kiusaamisen selvittelylomakkeen arviointi

Kiusaamisen selvittelykaavakkeen arviointi

Ohessa on useita kiusaamiskaavakkeen käyttöön ja käytännöllisyyteen liittyviä väittämiä Mukava-tiimille Vehkojan kouluun. Toivon, että vastaisitte kyselyyn ja palauttaisitte sen minulle 24.10 mennessä sähköpostiin fatima.kalliomaa@student.laurea.fi.

Rastitkaa paras vaihtoehto nro 1-4 välillä. Nro 1 tarkoittaa täysin eri mieltä, nro 2 jokseenkin eri mieltä, nro 3 jokseenkin samaa mieltä ja nro 4 täysin samaa mieltä. Kommentit, risut, ruusut ja kehittämisideat vastauksiin voitte kirjoittaa varatulle riville. Kiitos avustanne!

	1	2	3	4	Kommentit
Kaavake on helposti ymmärrettävä					
Kaavake on helppo täyttää					
Kaavaketta on helppo lukea					
Kaavakkeen kaikki kohdat tulevat täytetyiksi					
Kaavakkeella kerätään oleellista tietoa kiusaamisen selvittelyn kannalta					
Kaavake toimii muistilistana					
Kaavake on sellainen kuin alun perin odotit					
Kaavakkeen ulkoasu on onnistunut					
Kaavakkeen avulla kiusaamistapauksen seuranta on helppoa					
Kaavaketta tullaan käyttämään tulevaisuudessa sellaisenaan					
Kaavakkeesta ei puutu mitään					
Kaavakkeessa on turhia kohtia					

Muuta: